

Vlaanderen
is erfgoed

Beschermingsdossier

Mariapark bij de abdij van Averbode in
Scherpenheuvel-Zichem

Monument

Agentschap
Onroerend
Erfgoed

Beschermingsdossier:

Mariapark bij de abdij van Averbode, Scherpenheuvel-Zichem, Abdijstraat
zonder nummer – monument

INHOUDELIJK DOSSIER

Dossiernummer: 4.001/24134/102.1

Hilde Verboven, Koen Himpe

19/07/2021

INHOUDSTAFEL

1.	Beschrijvend gedeelte	4
1.1.	Situering	4
1.2.	Historisch overzicht	5
1.2.1.	De tijdsgeschiedenis waarin het Mariapark tot stand kwam (19de-begin 20ste eeuw)	5
1.2.2.	Het Mariapark krijgt vorm (1935-1936)	7
1.2.3.	De aanleg van het Mariapark (1936-1960): een parcours in verschillende staties	9
1.2.4.	Na 1960: aftakeling en herinrichting van het Mariapark	16
1.2.5.	Herinrichtingswerken	17
1.3.	Beschrijving met inbegrip van de erfgoedelementen en erfgoedkenmerken.....	17
1.4.	Fysieke toestand van het onroerend goed	19
2.	Evaluerend gedeelte	22
2.1.	Referentiekader	22
2.2.	Evaluatie van de erfgoedwaarden	23
2.2.1.	Historische waarde	23
2.2.2.	Architecturale waarde	24
2.2.3.	Artistieke waarde	25
2.2.4.	Volksculturele waarde	26
2.2.5.	Technische waarde	26
2.3.	Motivering van het type bescherming	26
2.4.	Motivering van de afbakening van de bescherming	27
2.5.	Juridische toestand	27
2.5.1.	Onroerend Erfgoed	27
2.5.2.	Omgeving	27
2.5.3.	Natuur en Bos.....	27
2.5.4.	Landbouw en Visserij	28
2.5.5.	Water	28
2.5.6.	Landinrichting/ andere projecten:	28
3.	Beheersvisie	28
3.1.	Beheersdoelstellingen voor het beschermd onroerend goed	28
3.1.1.	Het park en zijn slingerende paden.....	29
3.1.2.	De vegetatie: populaire soorten uit de periode van de aanleg	29
3.1.3.	Cementtrustieke constructies, bidstaties, beeldengroepen, opschriften.....	30
3.1.4.	Lourdesgrot.....	31
3.1.5.	Olijfhof	32
3.1.6.	De toegangspoorten	32
3.2.	Bijzondere voorschriften voor het beschermd onroerend goed.....	32
3.3.	Toelatingsplichtige handelingen voor het beschermd onroerend goed.....	33
4.	Bronnen	34
5.	Bijlagen bij het inhoudelijk dossier	35
5.1.	Omgevingsplan	35
5.2.	Fotobijlage	35
5.3.	Documentatie	35

1. BESCHRIJVEND GEDEELTE

De bescherming van het Mariapark van Averbode is gebaseerd op een waarderingsonderzoek naar Mariagrotten in Vlaanderen¹. In 2014 waardeerde het agentschap Onroerend Erfgoed het geheel van nog bestaande Mariagrotten. In Vlaanderen werden er 1300 opgespoord. Samen met het Mariapark met Lourdesgrot in Brasschaat, de tuin met grot van het Maria Middelaars-Ziekenhuis in Gent en het recent beschermde Arnolduspark in Tiegem behoort het Mariapark van Averbode tot de top van de te beschermen Mariaparken in Vlaanderen. Deze vier worden beschouwd als uitzonderlijke ensembles. Recent beschermde de minister voor Onroerend Erfgoed al het Arnolduspark in Tiegem (2019) en het Mariapark met Lourdesgrot in Brasschaat (2016). Deze bescherming is daar het vervolg op. Bovendien gaat deze bescherming in op een beschermingsaanvraag van de IOED de Merode, in samenspraak met de eigenaars van het Mariapark.

Het integrale park, inclusief alle bestanddelen, wordt voorgedragen als monument. Voor de motivering van de erfgoedwaarden, het type bescherming en de afbakening wordt verwezen naar het evaluerend gedeelte (punt 2).

Deze bescherming bevat geen cultuuroederen.

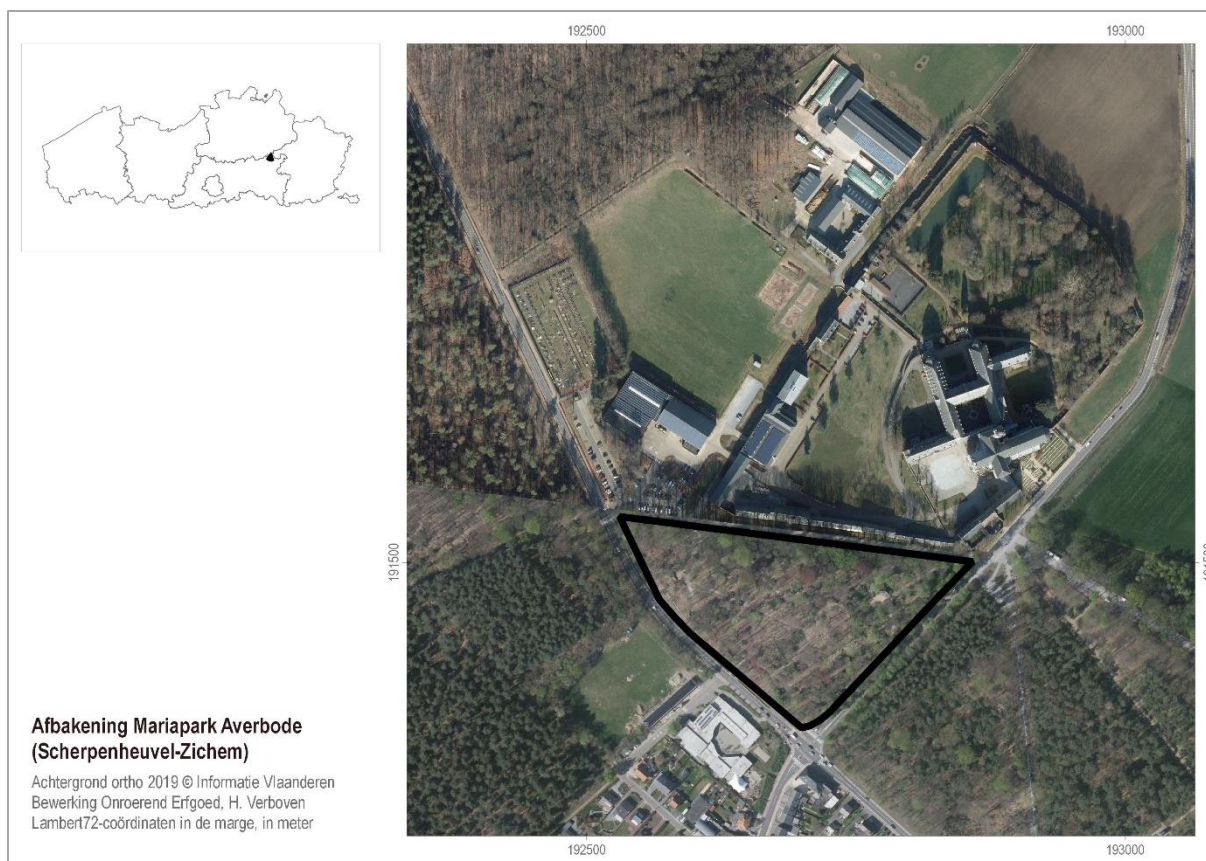
1.1. Situering

Opgenomen in de erfgoedbank <https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/134519>.
Adres Abdijstraat zonder nummer (Scherpenheuvel-Zichem)

Deze religieuze thematuin (3,3 ha) bij de abdij van Averbode getuigt van de religieuze traditie van bedevaarten en de Mariaverering die zo typisch voor Vlaanderen zijn. Hij ontstond tussen 1935 en 1960, in een periode dat het volkstoerisme volop in ontwikkeling was en de volksdevotie en Mariaverering een grote bloei kenden. De abdij van Averbode met zijn uitgestrekte bossen, heiderelicten en landduinen vormden een attractie voor het opkomende toerisme, een traditie die tot op vandaag doorleeft. De aanleg van het bedevaartsoord speelde daarop in. Het park was decor van een doelgericht ritueel, een welomschreven religieus-pedagogisch project waarbij de bezoeker vertrouwd werd gemaakt met (nieuw gecreëerde) 'antieke bouwkunst' en taferelen uit de Bijbelse geschiedenis. De uitbouw van het park paste in de traditie van de volksdevotie die sinds de tweede helft van de 19de eeuw in de hele katholieke leefwereld opgang maakte tot aan het tweede Vaticaans concilie. Het park getuigt duidelijk van die traditie en is er een eerder laat voorbeeld van.

Het Mariapark ligt pal zuid van het ommuurde [abdijdomein](#), waarvan de [kerk](#), [de abdij en de dienstgebouwen](#) en de [ommuring](#) eerder als monument zijn beschermd.

¹ BERGHMANS A. 2014: *Criterionota Mariagrotten*, [interne nota](#) Agentschap Onroerend Erfgoed. ([\\WV162709\FS_RWO_OE\2_2_Beschermen\0_Procesbeheer\6_Criterionota's\Mariagrotten](#))

1.2. Historisch overzicht

1.2.1. De tijdsgeest waarin het Mariapark tot stand kwam (19de-begin 20ste eeuw)

Wat zette de Norbertijnerabdij van Averbode ertoe aan om een Mariapark aansluitend bij hun abdijgebouwen aan te leggen? Het antwoord op die vraag ligt besloten in religieuze ontwikkelingen binnen de abdij en algemene maatschappelijke evoluties zoals de opkomst van het volkstoerisme.

1.2.1.1. Opkomende Mariacultus (vanaf laatste kwart 19de eeuw)

In het laatste kwart van de 19de eeuw groeide in de abdij de aandacht voor de Mariadevotie. Het religieuze réveil van de 19de eeuw was gebaseerd op een afkeer van het rationele Verlichtingsdenken en de opbouw van een persoonlijke, ja zelfs sentimentele band met God². De veelvuldige 'verschijningen' van Maria aan gelovigen had de verering van de moeder van Jezus in de katholieke en orthodoxe wereld een enorme impuls gegeven, zeker sinds de Mariaverschijning in de grotten van Lourdes (1858) en de wonderbaarlijke genezingen die daarop volgden. Het deed pelgrims van heinde en verre naar Lourdes afreizen. Nog meer Mariaverschijningen volgden elkaar op, onder andere in het Portugese Fatima (1917), of in het Belgische Banneux (1933). Maar ook op andere plaatsen ontstonden grote of kleine bedevaartsoorden gewijd aan Maria.

In de abdijskerk bouwde Averbode in 1894 het altaar van Onze-Lieve-Vrouw van het Heilig Hart. Eerder had de abdij al een Mariabeeld laten sculpteren (1877), wat samenviel met

² GEVERS L. en VUURSTAEK A. 2002: Mariadevotie, hefboom voor een uitgeversbedrijf (1877)1914/1973, in GHESQUIERE R. & QUAGHEBEUR P. *Averbode, een uitgever apart (1877-2002)*, Averbode, p. 71.

de stichting en huisvesting van het 'Mariaal Genootschap' (vanaf 1885 Aartsbroederschap van Onze-Lieve-Vrouw van het Heilig Hart) in de abdij. Deze groep mannen en vrouwen vormden een gebedsgemeenschap en droeg bij aan de verspreiding van de Mariadevotie. In geen tijd bereikte de broederschap een half miljoen leden³. Velen kwamen een kaarsje branden, bidden en hun zorgen aan Maria toevertrouwen. De abdij groeide uit tot een bedevaartsoord.

Geregeld gaf de aartsbroederschap van Averbode een nieuwe impuls aan de Mariaverering op de site. Eerst was er in 1885 de plaatsing van het Mariabeeld in de abdiykerk, dat de start voor het ontstaan van Mariabedevaarten naar Averbode markeert. In 1910 volgde de pauselijke kroning van het beeld, die gepaard ging met grote feestelijkheden en de bouw van de kroningskapel in de bossen van Averbode. En 25 jaar later besloot men tot de bouw van het Mariapark. Tussendoor hielden jaarlijkse processies en Mariafeesten de verering levendig bij de vele bedevaarders. De aartsbroederschap creëerde dus geregeld nieuwe momenten voor de mobilisatie van bedevaarders naar Averbode, wat de aantrekkingskracht van de abdij in heel het land kracht moest bijzetten.

De aanleg van het Mariapark zien we als verlengstuk van het bedevaartsoord. Was het om de stroom bedevaarders in goede banen te leiden, een extraatje aan te bieden of om de concurrentie met andere bedevaartsoorden aan te gaan? Feit is dat de aartsbroederschap van Onze-Lieve-Vrouw van het Heilig Hart in 1935 tot de oprichting van een heus Mariapark besloot⁴. Aan de bouw begon men in 1936⁵ en die sleepte tot na de Tweede Wereldoorlog aan. Ongebruikelijk was het niet dat dergelijke religieuze parken in opeenvolgende fasen tot stand kwamen. Ook aan andere devotieparken werd vaak lange tijd gebouwd. De financiering kwam voor een groot deel van giften van gelovigen. Zodra genoeg geld binnenliep, plaatste de opdrachtgever een nieuwe bestelling tot het park volledig was.

1.2.1.2. Popularisering van het toerisme

Tot aan het begin van de 20ste eeuw was toerisme iets voor de welgestelde klasse. Maar in de jaren 1930 gaf de opkomende sociale wetgeving een impuls aan het volkstoerisme, zeker toen de Belgische werknemers voor het eerst recht op betaalde vakantie kregen (1936-1938). Daar gingen allerlei initiatieven voor de promotie van het volkstoerisme mee gepaard. Ook al waren die goed bedoeld, aan de grondslag lag de paternalistische overtuiging dat 'gewone werkmensen' ertoe moesten worden aangezet om hun vrije tijd aan stichtende of minstens verantwoorde activiteiten te besteden⁶. Averbode deelde in de aantrekkingskracht van de Kempen op het volkstoerisme. Oude prentbriefkaarten tonen mensen in ligzeteltjes bij de dennenbossen, spelende kinderen in het zand en de dorpsshotelletjes voor de meer welgestelde toeristen. Ook de abdij en haar bosrijke omgeving trokken toeristen én pelgrims aan. Voor de gelovige toerist was het Mariapark een bijkomende troef. Voor de aartsbroederschap van Onze-Lieve-Vrouw van het Heilig Hart betekende het Mariapark een versterking van de volksdevotie en de Mariacultus. Het paste helemaal in de doelstellingen van de broederschap, zette kracht bij aan de betekenis van Averbode als bedevaartsplek en versterkte het individuele zielenheil van de pelgrimstoerist. Niet minder dan 120.000 bedevaarders bezochten Averbode in 1937⁷.

³ GEERAERTS G. 2016: Gewijde geschiedenis in beton: het Mariapark in Averbode (België), *PorteFolly. Nieuwsbrief van de Donderberggroep*, nr. 43, p. 31-37.

⁴ Ibidem.

⁵ LEFEVRE P.F. 1939: *Averbode : een Kempische abdij : gids voor toeristen en bezoekers*, Averbode, p. 26.

⁶ Rijksdienst voor de Jaarlijkse Vakantie 2017: *De jaarlijkse vakantie in België. 'Het ontstaan en de evolutie tot op heden*, Brussel, p. 17-19.

⁷ Abdij Averbode, Archief van de Aartsbroederschap, Map met als opschrift "Doc IX": notitie Dockx

1.2.2. Het Mariapark krijgt vorm (1935-1936)

1.2.2.1. Plannen maken en aannemers vinden

Aan de aanleg van het Mariapark ging een korte periode van praktische voorbereidingen vooraf. De bezielende kracht achter de hele operatie was pater Justinus, ook bekend als pater Dockx, secretaris van de aartsbroederschap van Onze-Lieve-Vrouw van het Heilig Hart. Uit zijn briefwisseling in het abdijsarchief blijkt hoezeer hij contacten onderhield met aannemers, beeldhouwers van over het hele land, hen op zijn kantoor ontving, prijzen opvroeg en voorstellen met elkaar vergeleek⁸. Omdat het Mariapark aan Onze-Lieve-Vrouw van Zeven Smarten was gewijd, lagen de taferelen al bij voorbaat vast. Pater Justinus omschreef uit welke scènes het Mariapark zou worden opgebouwd. De inspiratie daarvoor vond hij in zijn eigen aartsbroederschap en in de voorstellen van de aannemers. De eigenlijke ontwerpen voor de onderdelen van het Mariapark kwamen er pas naar aanleiding van een offertevraag op 11 december 1935, die bij wijze van wedstrijd naar verschillende aannemers werden verstuurd. Uit de ingediende voorstellen koos het bestuur van de aartsbroederschap de beste voorstellen. Een Mariapark bouwen in volle economische crisis van de jaren 1930 betekende dat velen gegadigd waren, maar weinigen uitverkoren. Uit de talloze bedelbrieven blijkt de nood van vele aannemers en beeldhouwers die om werk verlegen zaten.

1.2.2.2. De keuze voor cementrustiek

Aannemers in cementrustiek genoten duidelijk de voorkeur van de opdrachtgever. Cementrustiek, rocaillwerk, kunstbeton, rotseren,... het zijn allemaal termen om een nieuwe techniek voor het 'sculpteren' van beelden, gebruiksvoorwerpen, tuinhuizen, cascades, boomstambruggetjes en bovenal imitatierotsen in cement of gewapend beton te benoemen⁹. De aannemers vertrokken van een basis in baksteen of metalen structuur (kan ook kippengaas zijn). Daarop brachten zij een vorm in cement aan, die het uiterlijk van 'natuurlijke materialen' kreeg, zoals hout, rots of steen. Bouwen in cementrustiek werd tegen het einde van de 19de eeuw in ons land populair. Via Italië en Frankrijk kwamen ook in België traditionele ambachtsslui (stukadoors) in contact met de nieuwe techniek¹⁰. De stijl was zeer populair in de jaren 1920-30. Rond 1960 was de hype helemaal voorbij.

De techniek van het rotseren was niet echt nieuw, maar kende een heropleving door het gebruik van een nieuw materiaal, met name gewapend beton. De aanleg van kunstmatige grotten en rotsen waar er van nature geen waren, kwam bijvoorbeeld al in de 18de-eeuwse park- en tuinkunst voor of tijdens de renaissance, wat dan weer een herneming van een techniek uit de antieke oudheid was. Meestal gebruikte men natuursteen. In de late 18de eeuw experimenteerde men al met pleisterwerk op een drager van baksteen en gaas¹¹. Maar het was de introductie van het kwalitatief betere Portlandcement rond 1860 in België en vooral de techniek van het gewapend beton die de basis voor de cementrustiek legden.

⁸ Abdijsarchief Averbode, sectie I, nieuw archief, E1 afdeling aartsbroederschap, map met briefwisseling aannemers.

⁹ GEERAERTS G. 2013-2014: *De rotseerders van Westmeerbeek. Een eeuw cementrustiek uit de Antwerpse Kempen*, in: [PorteFolly. Nieuwsbrief van de Donderberggroep](#), nr. 39, p. 13-19; nr. 40, p. 3-8.

¹⁰ NUITTEN A. : *Cementrustiek, een internationaal verschijnsel, deel 1*, in *Portefolly. Nieuwsbrief van de Donderberggroep*, [nr. 43](#) ; MEULENKAMP W. 1998: *Buiten de kerk. Processieparken, Lourdesgrotten en Calvariebergen in Nederland en België*, Cultuurcuriosa nr. 3, s.l., 49-52.

¹¹ BERGHMANS A. 2014: *Criterionota Mariagrotten, interne nota Agentschap Onroerend Erfgoed*.

Pas vanaf het einde van de 19de eeuw en vooral in de eerste helft van de 20ste eeuw werd de techniek populair, in het bijzonder in katholieke middens.

1.2.2.3. Lokale rotseerbedrijfjes voerden de opdracht uit

Drie verschillende aannemers werkten in 1935-1936 gelijktijdig aan de realisatie van het Mariapark: de firma Alfons Janssens uit Westmeerbeek, de firma Decor uit Westmeerbeek en de firma Tondeleir uit Mortsel-Oude God.

- De firma Alfons Janssens en zoon, alias firma Vicos (Westmeerbeek)
'Founding father' was Victor Janssens (1852-1935). Uit zijn bedrijf splitsten elkaar beconcurrerende familiebedrijfjes af, eerst die van zijn zonen, later opgevolgd door zijn kleinzonen en zelfs achterkleinzoon. In 1936 werkten Alfons Janssens en zijn zoon Victor aan de toegangspoort langs de Abdijstraat. Ze legden ook de paden aan. Na een onderbreking door de Tweede Wereldoorlog gingen ze opnieuw aan de slag in Averbode.
- Firma Decor, alias (weduwe) Frans Janssens en zoon (Westmeerbeek)
De opdracht voor het bouwen van de Lourdesgrot ging naar het concurrerend bedrijf binnen de Janssens-familie, met name naar 'Frans Janssens en zonen'. Uit de bewaarde briefwisseling blijkt de irritatie van de opdrachtgever over de vertraging bij de bouw van de grot. De opening van het Mariapark moest daardoor herhaaldelijk worden uitgesteld. De firma kreeg later geen nieuwe opdrachten meer toegewezen.
- De firma Tondeleir (Mortsel Oude God)
Uit Mortsel-Oude God was de familie [Tondeleir](#) actief in Averbode¹². Drie opeenvolgende generaties werkten in het rotseerambacht: Arthur, zoon Octave (1900-1972) en kleinzoon Arthur (1925-2003). Vooral Octave genoot bekendheid. Uit tekeningen in het bedrijfsarchief blijkt hoezeer hij uitvoerder, maar vooral ook ontwerper was¹³. In 1936 begonnen Arthur I en Octave Tondeleir aan hun opdracht. Pas in de jaren 1950 zetten ze die verder, onder impuls van de derde generatie. Het bedrijf realiseerde in totaal vier bidstaties in het Mariapark.

Alle aannemers hadden ervaring met religieuze opdrachten, zoals processieparken, Lourdesgrotten, kruiswegen en Calvariebergen. En ze combineerden die ook met leveringen aan tuinontwerpers, voor wie ze beelden, vazen, tuinornamentiek of bruggetjes maakten. Buiten de Mariaparken en talloze Lourdesgrotten komt hun werk ook terug in landschappelijk aangelegde tuinen of gebouwen in cementrustiek.

1.2.2.4. Beeldhouwersateliers uit de Sint-Lucasscholen

De levensgrote beelden in de Bijbelse taferelen waren afkomstig van kunstateliers, waaronder dat van Bressers in Gent en Haenecour in Anderlecht. De aartsbroederschap van Onze-Lieve-Vrouw van het Heilig Hart zocht duidelijk samenwerking met de Sint-Lucasateliers, waarvan de kunstenaars in de katholiek geïnspireerde Sint-Lucasscholen waren opgeleid. Geïnspireerd door de grote promotor van de neogotiek, architect Jean-Baptiste Bethune, werkten ze in de voor die tijd kenmerkende neostijlen. De middeleeuwse architectuur en kunsten vormden een bron van kennis en inspiratie. Dat komt duidelijk tot uiting in de beelden van het Mariapark.

¹² GEERAERTS G. 2017: De rocaillieursfirma Tondeleir uit Oude God, *Portefolly. Nieuwsbrief van de Donderberggroep*, nr. 45, <https://donderberggroep.nl/pf45-de-rocaillieursfirma-tondeleir-uit-oude-god> (geraadpleegd op 10 juni 2020).

¹³ GEERAERTS G. 2017: De rocaillieursfirma Tondeleir uit Oude God, *Portefolly. Nieuwsbrief van de Donderberggroep*, nr. 45, <https://donderberggroep.nl/pf45-de-rocaillieursfirma-tondeleir-uit-oude-god> (geraadpleegd op 10 juni 2020).

1.2.2.5. Opening en verdere afwerking van het Mariapark (1936-1960)

Er was haast bij de realisatie van het Mariapark. Nog maar in 1935 hakte de aartsbroederschap de knoop door over de aanleg. En op 21 juli 1936 volgde de plechtige opening al. Het kon niet anders dan dat het park heel onvolledig was. Alleen de als een ruïne uitgewerkte toegangspoort, de Lourdesgrot, het wandelparcours en slechts één van de zeven staties, met name de graflegging, waren klaar. De overige stopplaatsen op het parcours van de bedevaarders bestonden uit voorlopige, banale kappelletjes of bidstaties (foto 51 van bijlage 5-3).

Uiteindelijk liet de hele afwerking 25 jaar op zich wachten. Er was natuurlijk de onderbreking door de Tweede Wereldoorlog én ook financiële problemen beïnvloedden de timing. Want een brand in 1942 beschadigde verschillende kloostergebouwen. Tot tegen het eind van de jaren 1940 verschoven de investeringsprioriteiten naar de abdij zelf. Pas in de jaren 1950 was er weer voldoende geld om de werken in het Mariapark te hervatten.

1.2.3. De aanleg van het Mariapark (1936-1960): een parcours in verschillende staties

Het 3,3 ha grote Mariapark was opgebouwd rond een wandelparcours of ommegang in een beboste omgeving.

1.2.3.1. Terrein: een Mariapark in het vroegere Smisbos

De keuze voor de aanleg van het Mariapark viel op de terreinen ten zuiden van de abdij, dus buiten de kloostermuren, dicht bij het poortgebouw. Het was een manier om de kloostersite te ontlasten van (teveel) bezoekers. Tegelijk garandeerde de nabijheid van het klooster een vlotte toegang tot het Mariapark. Het driehoekige perceel was langs alle kanten door wegen omgeven: de Herseltsebaan, de Abdijstraat en een pad langs de kloostermuren. Het terrein zelf vertoonde wel wat reliëf, variërend tussen 27,5 tot 40m (figuur 4 van bijlage 5-3). Wie het Mariapark binnen ging, beklom meteen een helling met een niveauverschil van ongeveer 5m. Het perceel ligt op de rand van een landduin, die op zichzelf een onderdeel is van een keten van kleine zuidwest-noordoost georiënteerde duinen (figuur 5 van bijlage 5-3).

Vóór de aanleg lag hier het Smisbos, een met naaldhout en loofbomen beplant bosje (figuur 54 van bijlage 5-3). Uit de vergelijking van historische kaarten blijkt het oud bos te zijn, dat zeker al van in de tweede helft van de 17de eeuw bebost was. Het Mariapark heeft weinig aan het landgebruik veranderd. Ook nu nog zijn de terreinen bebost.

1.2.3.2. Toegangen (1936)

Twee poorten gaven toegang tot het park: de hoofdtoegang met een imitatie poortruïne langs de Abdijstraat en de 'kleine ingang' met een poortje nabij het poortgebouw van de abdij. De poortruïne is een constructie van het Westmeerbeekse bedrijf Alfons Janssens uit 1936 (figuur 6-9 van bijlage 5-3). Op het eerste zicht lijkt de poort opgetrokken uit ijzerzandsteen, maar dat is schijn. Eigenlijk bestaat de ruïne uit gewapend beton en zijn de stenen, kroonlijsten, zuilen en daarachter het zitbankje in het beton uitgewerkt. De keuze voor een neostijl die naar de middeleeuwen verwijst, past in de voorkeur van Vlaams-katholieke middens voor de verheerlijking van het roemrijke middeleeuwse verleden, waarop bijvoorbeeld ook de neogotiek is gebaseerd. Oorspronkelijk was het werk grootser voorzien: als een middeleeuwse stadspoort met 5m hoge torens. Hoewel dit voorstel de eindmeet niet haalde, illustreert het wel de drang naar verbinding met het middeleeuwse verleden. Toch wordt de bescheidener constructie tot op vandaag gewaardeerd. De Nederlandse specialist in cementrustiek, Wim Meulenkamp (1998), roemt de schijnruïne in Averbode om zijn kwaliteit en uniciteit.

Wie vanuit de abdij naar het Mariapark wou, kwam binnen via het kleine poortje. Opgebouwd uit imitatie boomstammetjes was het veel bescheidener van opzet (figuur 10 van bijlage 5-3).

1.2.3.3. Slingerende paden (1936)

Vanuit de hoofdtoegang had de bezoeker de keuze uit drie paden: naar de Lourdesgrot (rechts), de Olijfhof (midden) of de zevenweënweg (links), de drie hoofdonderdelen van het Mariapark. Het parcours benutte bijna de volledige oppervlakte van het driehoekige perceel en bij de inplanting van de verschillende onderdelen hielden de ontwerpers ook rekening met de (kleine) hoogteverschillen. De Lourdesgrot kwam op het hoogste gedeelte van het duin.

In de oudste aanleg van rond 1935 waren slingerende paden voorzien. Het belangrijkste was de zevenweënweg. Wie dit pad volgde, kwam onderweg langs de zeven staties, die de zeven 'smartens', weënen of momenten van intens verdriet en lijden in het leven van Maria voorstelden. Het ligt perifeer aan de buitenkant van het parcours. Bij elke statie vertakte het pad tussen een weg voor 'doorgaand verkeer' en een toegang naar de statie. Die lag een beetje achterin. De Bijbelse taferelen verschenen dus tussen de bomen en het struikgewas, wat voor een zekere beslotenheid en verrassingseffect zorgde. Nergens viel het hele parcours in één oogopslag te overschouwen. Bezoekers moesten tot bij elke statie gaan om het tafereel te zien. Het padenstelsel met zijn vertakkingen naar de staties doen enigszins denken aan het voorbeeld van het processiepark in Boxtel (Nederland), naar een ontwerp door Paul van Zogchel¹⁴. Voor Averbode hebben we geen enkel bewijs van de betrokkenheid van een landschaps- of tuinarchitect bij het ontwerp van het park. Slechts één plan is bekend, met name een plan uit 1959 van Octave Tondeleir, die in diezelfde periode verschillende bidstaties aanlegde (figuur 13 van bijlage 5-3).

In 1960 wijzigde een ingreep de circulatie in het Mariapark: een kaarsrecht pad centraal in het Mariapark leidde voortaan rechtstreeks naar de Calvarie (5de statie). Blokken van ijzerzandsteen omzoomden het nieuwe pad.

1.2.3.4. Lourdesgrot (1936)

De grot is een realisatie van de firma Decor, met name van Victor Janssens (1903-1983), (figuur 45-48). Het Madonnabeeld in de Lourdesgrot is van de gebroeders Parentani (hofleveranciers van de Heilige Stoel uit Vorst-Brussel)¹⁵. Uit archiefstukken blijkt dat het beeld bij de plaatsing in de nis door de rotseerder Janssens werd beschilderd "de ceintuur in het blauw".

De Lourdesgrot is de blikvanger van het Mariapark. Victor Janssens was in 1932 naar Lourdes gereisd om de originele grot op te meten. Dat liet een zo getrouw mogelijke kopie toe. De Lourdesgrot in Averbode is dus een schaalmodel van het origineel, daarom ook *vera effigies* of ware afbeelding genoemd. Het was één van de eerste bouwwerken in het Mariapark. Omdat de constructie vertraging opliep, moest de opening van het Mariapark tot drie keer toe worden uitgesteld. In de grot is een nis met een altaar ingewerkt, daarboven een nis voor de plaatsing van het Mariabeeld. Voor de grot namen de pelgrims plaats op cementrustieke bankjes. Aan de rechterkant bevindt zich een preekstoel die in de rotspartij is uitgewerkt. Een trapje leidt naar het platform.

¹⁴ MEULENKAMP 1998, p. 60.

¹⁵ Geeraerts 2013-2014; GEERAERTS 2016: Gewijde geschiedenis in beton: het Mariapark in Averbode (België), [PorteFolly. Nieuwsbrief van de Donderberggroep](#), nr. 43, p. 1-12.

1.2.3.5. Onze-Lieve-Vrouw van Fatima (1936)

Deze beeldengroep is een realisatie van de rotseerdersfamilie Alfons en Victor Janssens¹⁶ uit Westmeerbeek van 1936 en een gift door de familie Buyle-Baele uit Aalst (figuren 49-51 van bijlage 5-3). Een groep kinderen met schaapjes aanbidden de Heilige Maagd van Fatima, wat verwijst naar de verschijning van Maria aan drie herderskinderen in het Portugese stadje Fatima. Het was één van de bekende plaatsen, samen met Lourdes in Frankrijk en Banneux in België, waar in de 19de-20ste eeuw Maria verschenen zou zijn. De in cementrustiek uitgevoerde groep bestaat uit een Mariabeeld op witgekleurde wolkjes die uit een imitatie knotboom rijzen. Twee meisjes en een jongetje, schaapsherders, knielen met gevouwen handen voor de verschijning. De scène beeldt dus de verschijning zelf uit. Uit een vergelijking met een oudere prentbriefkaart blijkt dat de groep niet meer volledig is. Een grillig gevormd boompje, een spiraalvormige kandelaar, twee kinderen en een schaapje ontbreken. De grijstintverschillen suggereren gekleurde beeldjes. Deze Fatimascène komt uit de catalogus van Alfons Janssens (Westmeerbeek), wat doet vermoeden dat het om seriewerk gaat. De kwaliteit van de beelden verschilt sterk van die van de andere taferelen. Ze hebben geen artistieke kwaliteiten.

1.2.3.6. De zeven staties (1936-1960)

Het getal zeven had een symboliek van volmaaktheid en volledigheid in de joods-christelijke wereld, die vaak werd herhaald, zoals bijvoorbeeld in de zeven hoofdzonden, de zevenarmige kandelaar, zeven plagen, de schepping in zeven dagen. Vanaf de 16de eeuw ontstond de gewoonte om de lijdensweg van Christus chronologisch in zeven taferelen uit te beelden. Pelgrims die naar Jeruzalem trokken, verdienden er de volledige absolutie mee. De kruisweg van Christus volgen, was een absoluut hoogtepunt van devotie. In de Mariaverering ging de aandacht naar het lijden van Maria. Ook haar lijdensweg kreeg uitdrukking in zeven taferelen. Precies de vertolking van dat lijden betrok vele gewone mensen emotioneel bij het geloof. In tegenstelling tot een meer cerebrale geloofsbeleving legde de volksdevotie vooral de klemtoon op concrete menselijke verhoudingen, emoties, herkenbare gebaren en objecten. Het Mariapark in Averbode is opgebouwd rond zeven staties die de zeven smarten van de Maria voorstellen. Het is dus geen klassieke kruisweg, zoals bijvoorbeeld in Moresnet-Chapelle.

Bijzonder aan het Mariapark in Averbode is zijn rijke scenografie. Elke statie bestaat uit een beeldengroep met levensgrote beelden die in een decor worden geplaatst. De achtergrond is nooit toevallig, maar plaatst de Bijbelse scène in zijn juiste geografische context door gebruik te maken van een bepaalde architecturale vormgeving. Een voorbeeld: in de vlucht naar Egypte speelt de tocht zich af tegen de achtergrond van een Egyptische tempel, mét hiërogliefen en al, of toch wat daarvoor moest doorgaan in de verbeelding van de rotseerder. En omdat het Heilige Land een stenige of rotsachtige ondergrond heeft, konden de rotseerders zich ook uitleven in het kwistig aanbrenge van rotsformaties of rotsblokken. De architectuur, hiërogliefen, de voorstelling van bomen, enz. zijn de attributen of rekwisieten in het decor. De scènes lijken wel op verstilde toneeltjes. Deze vormgeving verschilt duidelijk van andere Mariaparken of ommegangen. Een klassieke ommegang bestaat uit een reeks bidkapellen en in klassieke kruiswegen krijgen de bidstaties meestal de vorm van een (polychroom) halfreliëf op een muurtje, rotspartij, betonplaat of kapelletje.

¹⁶ MEULENKAMP 1998, 170.

1. De profetie van Simeon in de Tempel na de geboorte van Jezus (1946)
Figuren 14-19 van bijlage 5-3
Ontwerp Bressers-atelier¹⁷
Beelden Kamiel De Backer van het Bressers-atelier¹⁸
Realisatie door de firma Alfons Janssens en zoon Victor Janssens uit Westmeerbeek
Een week na Jezus' geboorte moest het kind volgens de Joodse traditie aan God 'worden opgedragen'. Toen Maria en Jozef op het tempelplein aankwamen, nam de oude Simeon het kind in zijn armen en sprak hij een profetie over de toekomst van Jezus uit. [Lukas 02,22-35]
De scène speelt zich af tegen een tempelgevel, die Geeraerts als Assyrisch omschrijft¹⁹, hoewel die zich volgens het bijbelse verhaal in Jeruzalem bevond. Twee vierkanten torens worden door een rechthoekige middengedeelte op hoogte met elkaar verbonden. Merkwaardig vorm gegeven palmbomen versieren de voorgevel van de beide torens. Het gebrek aan perspectief in deze bas-reliëfs verwijst mogelijk naar de Assyrische of Egyptische architectuur. Het tempelfragment is niet op ware grootte. In verhouding tot de figuren die ervoor staan, valt het te klein uit.
Centraal in de beeldengroep staat de profeet Simeon omgeven door het ouderpaar en nog twee andere figuren. Het zwaard in handen van de rechterfiguur staat symbool voor de woorden van Simeon tegen Maria "zelf zult u als door een zwaard doorstoken worden", wat op het lijden van Maria bij de dood van haar zoon slaat. De beelden zijn van het Gentse atelier Bressers, gespecialiseerd in religieuze kunst. Neogotisch was de vormentaal van het atelier, de middeleeuwse kunst een inspiratiebron. Waarschijnlijk was Adriaan Frans Bressers (1897-1986) de ontwerper van het tafereel. In het Bressersarchief vonden we een voorontwerp van de scène, zoals ze bijna werkelijk is uitgevoerd²⁰ (figuur 17 van bijlage 5-3). Er zijn twee foto's bekend van de beelden in het atelier, voor transport naar Averbode (figuren 15-16 van bijlage 5-3).

2. De vlucht naar Egypte (1950)
Figuren 20-23 van bijlage 5-3
Ontwerp Bressers-atelier²¹
Beelden Bressers-atelier
Realisatie door de firma Alfons Janssens en zoon Victor Janssens uit Westmeerbeek
Maria en Jozef vluchtten met hun boreling naar Egypte, na een waarschuwing door een engel van de nakende kindermoord. Uit angst van de troon te worden gestoten door de 'pasgeboren koning van de Joden' liet naar verluidt koning Herodes alle kinderen onder de twee doden [Mattheüs 2:13-14]
In het Mariapark van Averbode speelt deze scène zich af tegen de achtergrond

¹⁷ Het Bresserarchief wordt sinds 2016 door KADOC bewaard: KADOC, tekeningenarchief Bressers-Blanchaert, nr. BE/942855/90/309: Averbode, devotieoord Onze-Lieve-Vrouw van 7 Weeën. Ontwerpen verschillende statien, 5 tekeningen op schaal, signatuur Adrien Bressers, 1950-1952; VERMEIREN R. 2017: Ten goede op de bres: atelier en familiearchief Bressers, *Kadoc-nieuwsbief*, 2, 6-16.

¹⁸ GEERAERTS G. 2011: *75 jaar Mariapark in Averbode. Huwelijk van volksdevotie en kunstbeton*, onuitgegeven rapport Heemkring averbode vzw, Averbode.

¹⁹ GEERAERTS G. 2016: Gewijde geschiedenis in beton: het Mariapark in Averbode (België), *PorteFolly. Nieuwsbrief van de Donderberggroep*, nr. 43, p. 31-37.

²⁰ KADOC, tekeningenarchief Bressers-Blanchaert, nr. BE/942855/90/309: Averbode, devotieoord Onze-Lieve-Vrouw van 7 Weeën. Ontwerpen verschillende statien, 5 tekeningen op schaal, signatuur Adrien Bressers, 1950-1952.

²¹ KADOC, tekeningenarchief Bressers-Blanchaert, nr. BE/942855/90/309: Averbode, devotieoord Onze-Lieve-Vrouw van 7 Weeën. Ontwerpen verschillende statien, 5 tekeningen op schaal, signatuur Adrien Bressers, 1950-1952.

van een Egyptisch gebouw, met inbegrip van hiërogliefen. De rotseerder zou hiervoor te rade zijn gegaan bij een jezuïet met kennis van het hiërogliefenschrift²². Volgens Geeraerts (2016) zou de firma Janssens zich voor de tempel op het [olifantengebouw](#) in de Antwerpse zoo hebben gebaseerd. De muur met hiërogliefen doet de toeschouwer begrijpen waar de scène zich afspeelt. Het Egyptische karakter wordt benadrukt door een beeld van een (tempel?)wachter met een voor Egyptische figuren stereotiep geplooid hoofdhoek.

Ook deze beeldengroep -Jozef die te voet aan Maria met kind op een ezel voorafgaat-kwam uit het Bressers-atelier. Het Bressersarchief omvat overigens een voorontwerp van de scène, die aantoont dat de ideeën voor de opbouw van de scène wellicht van architect Adrien Frans Bressers zijn (figuur 22 van bijlage 5-3). Het zou kunnen verklaren waarom zoveel scènes waarvoor Bressers de beelden leverde een opmerkelijke architecturale inslag hebben. Het voorontwerp wijzigde nadien nog, maar het is duidelijk dat Bressers het basisidee leverde. Want zijn voorontwerp bestaat al uit een Egyptische tempel met gestileerde figuren op de muren en met een beeldengroep op de voorgrond. Er is een foto bekend van Maria met kind op de ezel in het atelier, voor transport naar Averbode (figuur 22 van bijlage 5-3).

Op 5 juni 1950 zegende de aartsbroederschap de tweede statie in²³.

3. Jezus raakt zoek in de Tempel (1952)

Figuren 24-27 van bijlage 5-3

Ontwerp Bressers atelier

Beelden Bressers atelier

Realisatie door de firma Alfons Janssens en zoon Victor Janssens uit Westmeerbeek)

De twaalfjarige Jezus raakt zo geboeid door gesprekken met schriftgeleerden in de Tempel van Jeruzalem, dat hij zijn ouders uit het oog verliest. De karavaan van familieleden trekt voort en pas na enkele dagen merken zijn ouders op dat Jezus ontbreekt. Op hun terugtocht naar Jeruzalem treffen ze Jezus in de tempel aan, nog altijd geboeid luisterend [Lukas 2:42-51]

Voor de encenering van deze statie liet de ontwerper zich inspireren door een klassieke Griekse tempel. Volgens Geeraerts (2016) zijn er parallellen met de inkleding van het [reptielengebouw](#) in de Antwerpse zoo, die eveneens als Griekse tempel-imitatie is ontworpen (1908). Het ontwerp komt nochtans van Adriaan Frans Bressers, uit wiens archief we enkele voorontwerpen terugvonden²⁴. De ontwerpen tonen verschillende modellen van tempels en andere opstellingen. Vier witgeschilderde beelden van Bressers maken deel uit van deze scène: schriftgeleerde met Jezus, Jozef en Maria.

4. Ontmoeting van Maria met Jezus op weg naar de Calvarieberg (1955)

Figuren 28-30 van bijlage 5-3

Beelden door Witdoeck Sint-Lucas Gent

Realisatie door rotseerder Octave Tondeleir en zoon Arthur uit Mortsel Oude God *Jezus is ter dood veroordeeld. Op weg naar de kruisiging op de berg Golgotha troost hij wenende vrouwen en ontmoet hij volgens de overlevering ook zijn ontroostbare moeder. [Lukas 23,27-31].*

Het decor voor deze Bijbelse ontmoeting bestaat uit een 'oosters huisje', zoals dat in de ogen van de ontwerper in het Heilige Land te vinden was. Het doet eerder middeleeuws aan, zeker de imitatie steenblokken waarmee de constructie en de gotisch vormgegeven poort is uitgevoerd. De witgeschilderde levensgrote beelden,

²² GEERAERTS G. 2016.

²³ S.n. 1950: *Bode van Onze-Lieve-Vrouw van het Heilig Hart*, jg. 65, p. 76, 112.

²⁴ KADOC, tekeningenarchief Bressers-Blanchaert, nr. BE/942855/90/309: Averbode, devotieoord Onze-Lieve-Vrouw van 7 Weeën. Ontwerpen verschillende statieën, 5 tekeningen op schaal, signatuur Adrien Bressers, 1950-1952.

waaronder een Christus met kruis en een handenwringende Maria zijn zeer gestileerd vorm gegeven. De ontwerper is niet bekend, maar mogelijk komen de beelden uit het atelier Bressers. In het Bressers beeldarchief zit alvast een foto van de beeldengroep. Ook de combinatie van een gebouw in de achtergrond waartegen een scène zich afspeelt, doet aan de architecturale benadering van architect Adrien-Frans Bressers denken.

5. Calvarie: Maria staat onder Jezus' kruis (1960)

Figuren 31-34 van bijlage 5-3

Ontwerp Octave Tondeleir²⁵

Realisatie door Octave Tondeleir en zoon Arthur uit Mortsel Oude God

Beelden Bressers atelier en kruis door Haenecour uit Anderlecht²⁶

Volgens de evangelist Johannes stond Maria onderaan het kruis op het moment dat Jezus stierf, overmand door een immens verdriet [Johannes 19:25-27]

Deze calvariegroep staat op het hoogste punt van de route.

Christus werd op de berg Golgotha gekruisigd. Bijna elke calvariegroep verwijst op één of andere manier naar een berg of plaatst het kruis met de dode Christus op een hoogte, zodat je als toeschouwer of pelgrim de scène vanuit kikkerperspectief waarneemt. In Averbode staat de gekruisigde Christus met een kruis aan elke zijde en Maria en Johannes aan zijn voeten, boven op een breed uitwaaiierend imitatie rotsblok. Op loopniveau is in de rots een nis met altaar gemaakt. Het altaar is in verkort perspectief geplaatst en kan dus nooit functioneel als altaar zijn gebruikt. Hier werd ook gepreekt, zoals blijkt uit de preekstoel aan de rechterkant van de rotspartij, die in de vorm van een holle boomstam in cementrustiek is uitgewerkt. Opschriften zijn er op de imitatiesteen naast de grot en boven de gekruisigde Christusfiguur (in Hebreeuws, Grieks, latijn).

6. Piëta (1960)

Figuren 35-36 van bijlage 5-3

Ontwerp waarschijnlijk Octave Tondeleir

Realisatie Octave Tondeleir en zoon uit Mortsel Oude God

Beelden F. Haenecour uit Anderlecht²⁷

Na de kruisafname neemt Maria het dode lichaam op haar schoot.

Geen enkele evangelist verhaalde over dit gebeuren. Wel gaat deze scène terug op de middeleeuwse iconografie waarbij een zittende Maria een gestorven Christus, meestal in liggende houding, op haar schoot draagt. De piëtafiguren zitten naast het neergelegde kruis en bovenop een plat, naar boven oplopend cementrustiek rotsgesteente, met daarachter een rechtopstaande rotspartij. In natte cement getrokken strepen benadrukken het lijnenspel van de rotspartij. Kadoc bewaart in het Bressers archief een foto met de rotsformaties door Tondeleir en het kruis door Haenecour, maar zonder beeldengroep (figuur 26 van bijlage 5-3). Vermoedelijk maakte Bressers de foto naar aanleiding van de plaatsing van de beelden, zoals hij dat ook bij andere bidplaatsen deed. Het beeld is gesigneerd met "Haenecour – F. Bruxelles Depose".

7. Jezus wordt begraven (1936)

Figuren 37-39 van bijlage 5-3

²⁵ GEERAERTS G. 2017: De rocaillieursfirma Tondeleir uit Oude God, *PorteFolly. Nieuwsbrief van de Donderberggroep*, nr. 45, p. 18-26.

²⁶ Abdij Averbode, Archief van de Aartsbroederschap, Map met als opschrift "Doc IX": overzicht van aanleg en herstellingen, aantekening vermoedelijk van pater Donatiaan (Declerck D.).

²⁷ DECLERCK D. 2004: *Het huis waarin we wonen. De abdij van Averbode*, S.l., p. 272-274.

Ontwerp Arthur I Tondeleir²⁸

Realisatie Arthur I Tondeleir en zoon Octave, uit Mortsel Oude God,

Beelden door Haenecour van Anderlecht²⁹

Deze scène is gefinancierd met de giften van de parochie van Averbode³⁰

Hierover verhalen de vier evangelisten: Mattheüs 27:57-66, Markus 15:42-47, Lukas 23:50-56, Johannes 19:38-42

Bovengronds bestaat deze statie uit een grot met kwistig in het rond gestrooide imitatie rotsblokken. Via een smalle deuropening en een trap daalt de bezoeker af naar een 'grafkamer' met drie beelden, waaronder dat van Christus in een open geschoven muurgraf, met Maria en Magdalena. Opvallend zijn de vele geometrische kerven in de vloer, plafond en muren van het graf. Het imitatie rotsmassief geeft een echte indruk door de vele groeven en barstjes die de rotseerder in de cementpleister uitwerkte.

1.2.3.7. Olijfhof (1937)

Eind jaren dertig liet de aartsbroederschap een Olijfhof aanleggen in het centrale gedeelte van het Mariapark (figuren 40-43 van bijlage 5-3). De hof werd ook werkelijk ommuurd met een imitatie stenen muurtje op lage hoogte dat bovenaan met een plantenvak is afgewerkt. Daarbinnen bevond zich een op de rotsachtige ondergrond, neergezegen Christus, een stevig uitgevallen beeld, en een groep van drie slapende apostelen, een scène die verwijst naar de lijdensweg van Christus kort voor zijn dood. De evangelisten Marcus, Mattheüs en Lucas verhalen over Jezus die eenzaam en in twijfel is bevangen over zijn nakende dood. Hij voelde zich niet gesteund door de drie apostelen Petrus, Jacobus en Johannes die telkens in slaap vallen, als Jezus zich terugtrekt in de tuin op de Olijfberg om er te bidden. Voor deze encenering lieten Alfons Janssens en zoon van firma Vicos zich mogelijk inspireren op de Olijftuin van Piet Gerrits in de Gelderse Heilig Landstichting bij Nijmegen, uitgevoerd omstreeks 1915-1916³¹.

Het geheel genoot naar verluidt weinig bijval bij de pelgrims. Daarom liet de aartsbroederschap de beelden van Christus en zijn drie apostelen slopen in de jaren 1960 en vervangen door een Mariabeeld, een afgietsel van het beeld in de abdijkerk door de Antwerpse beeldhouwer Marcel Amorgasti. Dat gaf ook aanleiding tot een wijziging in het aanlegconcept³²: er kwam een nieuw recht pad dwars doorheen het lage muurtje van de voormalige Olijfhof dat naar de Calvarieberg leidde.

1.2.3.8. Vegetatie

Op oude postkaarten zijn duidelijk de jonge naaldbomen -hoofdzakelijk grove den- te zien. Bij de inventarisatie van het Mariapark in 2007 troffen de onderzoekers slechts enkele formeel aangeplante perkjes met kleine maagdenpalm (*Vinca minor*) aan. Waarschijnlijk dateren ze zelfs van na de aanleg, maar daarover is weinig geweten. Ook was het duidelijk niet de bedoeling om in het Mariapark een dendrologisch interessante collectie aan te planten, zoals in sommige andere parken wel gebeurde. Uit de briefwisseling tussen de opdrachtgever en een boomkweker blijkt dat er enkel plannen waren om "hier en daar wat

²⁸ GEERAERTS G. 2017: De rocailleursfirma Tondeleir uit Oude God, *PorteFolly. Nieuwsbrief van de Donderberggroep*, nr. 45, p. 18-26.

²⁹ GEERAERTS 2016: Gewijde geschiedenis in beton: het Mariapark in Averbode (België), *PorteFolly. Nieuwsbrief van de Donderberggroep*, nr. 43, p. 1-12.

³⁰ S.n. 1936: Maria's Averbode, *Onze Bode*, 1936, p. 344-345.

³¹ Geeraerts 2016.

³² DENEFF R. 2007: *Historische tuinen en parken van Vlaanderen. Inventaris Vlaams-Brabant. Hageland - Noordoosten van Vlaams-Brabant. Aarschot, Begijnendijk, Bekkevoort, Boortmeerbeek, Diest, Haacht, Keerbergen, Rotselaar, Scherpenheuvel-Zichem, Tremelo.*

beplanting bij te voegen³³. Opsmuk dus, maar geen echte heraanplantingen. Grove den en zomereik kwamen in 2007 het meest voor. Kwamen beduidend minder voor: valse acacia, Amerikaanse eik, zomerlinde, tamme kastanje, gewone beuk en hemelboom. Men hield het bij de gebruikelijke boomsoorten en de voor die tijd populaire soorten in de struiklaag, zoals Pontische rododendron, aucuba, hulst en taxus. Laurierkers werd waarschijnlijk pas in de jaren 1960 toegevoegd. Van zijn omgeving was het park afgesloten door een haag van liguster en een draadafsluiting aan betonnen palen³⁴ (figuur 7 van bijlage 5-3).

Op historische foto's van (kort) na de aanleg is de nabije omgeving van de staties dicht beplant, vaak met heestermassieven als Pontische rododendron en aucuba en bloemen tegen het pad. Op de randen van het Mariapark kwamen weinig hoog opgaande bomen voor. Mogelijk ging het toen om jonge exemplaren die nog op hoogte moesten komen. Langs de paden waren veren³⁵ van beuk aangeplant. Foto's van de Olijfhof en omgeving tonen een plaatselijk meer door naaldbomen gedomineerd bos.

1.2.4. Na 1960: aftakeling en herinrichting van het Mariapark

Toen in 1960 de laatste hand aan de afwerking van het Mariapark werd gelegd, was de grote bloeiperiode van de devotieparken voorbij. De cementrustiek was al een tijdje over zijn hoogtepunt heen en zou na 1960 bijna geen nieuwe toepassingen meer kennen. Maar ook de aandacht voor bedevaarten nam in de daaropvolgende decennia geleidelijk aan af. Met de aartsbroederschap beschikte de abdij van Averbode over een wijdvertakt ledennetwerk in heel het land, maar ook dat leed onder de tanende volksdevotie en de geleidelijk binnensijpelende secularisering van de samenleving. In welk tempo dit precies gebeurde en in welke mate dit ook effect op de belangstelling voor het Mariapark had, hebben we niet kunnen achterhalen.

Het Mariapark genereerde wel inkomsten uit bijvoorbeeld de offerblokken, de kaarsen- en postkaartenverkoop in de abdiwinkel, maar kostte ook aan onderhoud. De tuinmannen van de abdij werden voor die klussen ingeschakeld. In 1974, 1978 en 1982 gaven zij de beelden een opknappbeurt: afschuren en herschilderen³⁶. In 1994 gebeurde hetzelfde voor de Onze-Lieve-Vrouw van Fatima groep (nadat die in 1955 ook al herschilderd was), de Calvarie en de tempel van de vierde statie. Slijtage aan de cementrustieke constructies werd in 1997-1998 aangepakt door Freddy Janssens, de laatste generatie rotseerder uit het bedrijf van Alfons Janssens. Hij nam de Lourdesgrot, de Calvarie, de grote toegangspoort en de eerste vier staties onder handen. Tussendoor moesten ook de paden en de beplantingen geregeld onderhoud krijgen. De afnemende belangstelling voor het Mariapark deed ook de investeringen in onderhoud verminderen. En op de koop toe kreeg het Mariapark last van vandalisme, waarbij onder andere de metalen spiraalkandelaar voor de Lourdesgrot in 1998 werd gestolen, de handen van enkele beelden werden afgehakt en op het altaar van de Calvarie achtergelaten, een opschrift op de binnenkant van de Calvarie geschilderd. Toen Geeraert in 2006 het Mariapark in zijn toenmalige toestand beschreef, had hij het over een 'troosteloze aanblik' en metershoog onkruid.

In 1993 werd het Mariapark met nog één beeld aangevuld, met name het beeld van paus Pius X die de eerste communie aan vier kinderen uitreikt. Het stenen beeld op een zuil van ruim 2m was gemaakt naar aanleiding van zijn heiligverklaring in 1954 en kwam uit het

³³ Abdijarchief Averbode, sectie I, nieuw archief, E1 afdeling aartsbroederschap, map met briefwisseling aannemers: brief van pater Dockx aan boomkweker Haeneefstingels, 16 december 1936.

³⁴ Idem.

³⁵ Nog niet bijgesnoeide zaailingen van beuken uit een kwekerij.

³⁶ Abdij Averbode, Archief van de Aartsbroederschap, Map met als opschrift "Doc IX": overzicht van aanleg en herstellingen, aantekening vermoedelijk van pater Donatiaan (Declerck D.).

atelier van Frans en Alfons De Roeck naar een ontwerp van de Antwerpse architect Maurits De Vocht³⁷. Oorspronkelijk stond het tussen de boekhandel en de abdijskerk opgesteld. Omdat het daar 'in de weg stond', werd het in 1993 naar het Mariapark overgebracht, net buiten de omheining van de Olijfhof. Tot op vandaag staat het beeld een beetje vreemd in de context van het Mariapark.

1.2.5. Herinrichtingswerken

In 2011 en 2019 inspecteerde de Monumentenwacht het Mariapark van Averbode op vraag van de abdij³⁸. De rapporten schematiseren de dringende, minder dringende en regelmatige onderhoudswerken tussen 2019 en 2031, waarbij de provincie subsidies voor waardevol, niet beschermd patrimonium of klein historisch erfgoed ter ondersteuning aanbiedt.

In 2018-2019 betrok de Vlaamse Landsmaatschappij (VLM) het Mariapark in het landinrichtingsproject de Merode. De firma Heylen uit Geel verwijderde overwoekerende planten, struiken of bomen, plaatste een 'Bokrijkafsluiting' rondom het Mariapark, legde sommige paden opnieuw aan. Soms werd een verharding toegevoegd of markeerde men de toegang naar een statie met stapstenen. Hier en daar voerde men aarde aan en op enkele plaatsen werd gras ingezaaid of verschenen er nieuwe beplantingen, waaronder seringgen zoals bij de zevende statie of de graflegging. Tussen het belevingscentrum 'het Moment' en de Calvariegroep kwam een nieuwe trap, die een spontaan ontstane toegangsweg formaliseerde. Voor de Calvarie verscheen een cirkelvormig platform in staalplaat met het logo van het belevingscentrum. Het voorgaande jaar hadden dunningen in het boombestand plaatsgevonden, zoals ook voorzien was in het bosbeheerplan. Het bos is nog altijd een gemengd naald- en loofhout, maar in vergelijking met historische foto's overwegen loofhoutsoorten nu wel meer.

De hele operatie friste het Mariapark op maar had ook tot gevolg dat op het oorspronkelijke tracé van de zevenweënweg werd ingegrepen. Ter hoogte van de bidplaatsen vertakte de zevenweënweg in een doorgaande weg en een toegangspad naar de bidplaats. De doorgaande weg werd per vergissing als een 'doorsteek' geïnterpreteerd, waar mensen afweken van het eigenlijke tracé om het pad te verkorten. Op basis van die interpretatie besloot men de zogenaamde doorsteken af te sluiten van de oorspronkelijke zevenweënweg.

Om vandalisme tegen te gaan plaatste men twee hekkens aan de toegangen van de 'grafkelder' van de zevende statie.

1.3. Beschrijving met inbegrip van de erfgoedelementen en erfgoedkenmerken

Het Mariapark van Averbode omvat de hele ruimte tussen de Abdijstraat, de Herseltsebaan (N212) en het pad langs de ommuring van het abdijsdomein. Bij het ontwerp van het Mariapark behoren de paden, de typische vegetatie van een gemengd naald- en loofhoutbosje en de religieuze taferelen.

De erfgoedelementen en de erfgoedkenmerken van het Mariapark zijn:

1° een licht heuvelende landduin, die op zichzelf een onderdeel is van een keten van kleine zuidwest-noordoost georiënteerde duinen;

³⁷ JANSEN J., JANSSENS H. 1999: *Beeldhouwkunst in de Premonstratenzerabdij van Averbode*, Brussel, 136.

³⁸ BOGAERTS T. 2019: *Abdij van Averbode – Mariapark Interieurinspectie*, onuitgegeven rapport Monumentenwacht Vlaams-Brabant, S.I.; ROEST W. 2019: *Abdij van Averbode – Mariapark Bouwkundige inspectie*, onuitgegeven rapport Monumentenwacht Vlaams-Brabant, S.I.

2° het beboste perceel waarin het Mariapark zijn ontstaan kreeg, dat op het historische Smisbos teruggaat. De typische vegetatie bestaat uit loofhout van zomereik en ruwe berk, gemengd met overige loofbomen waaronder Amerikaanse eik, valse acacia, gewone beuk en naaldbomen waaronder grove den en een dicht beplante struiklaag rond de bidstaties met onder meer Pontische rododendron en aucuba, populaire soorten uit de tijd van de aanleg;

3° de religieuze thematuin uit 1935-1960 met slingerende, onverharde paden die centraal naar een Lourdesgrot leiden, met perifeer een pad langs de zeven staties of smarten van Maria, ook zevenweëweg genoemd. Een recht pad vanuit de Calvarieberg verbindt het perifere pad met het centrale gedeelte van het Mariapark. Het is omgeven door brokstukken van ijzerzandsteen. Alle constructies in de thematuin zijn uitgevoerd in cementrustiek;

4° de kleine toegangspoort bestaande uit een poortje van imitatie boomstammetjes met 'Mariapark Parc Marial' als opschrift en daarachter de imitatie houten palen voor een uithangbord;

5° de grote toegangspoort langs de Abdijstraat in de vorm van een nagebouwde 'middeleeuwse' poortruïne, inclusief de rij pilaren, brokstukken en opschrift 'Deze plaats is heilig...' op imitatie-houten palen. Gesigineerd door 'A. Janssens en zonen. Kunstbeton Westmeerbeek'. De brede spitsboog uit imitatie zandsteen en ijzerzandsteen rust op imitatiezuilen, die enigszins in reliëf staan op de wanden. Het geheel is in cementrustiek met voegen die de indruk wekken alsof de wanden in stenen zijn opgetrokken;

6° Onze-Lieve-Vrouw van Fatima beeldengroep. De gestandaardiseerde, in cementrustiek uitgevoerde beeldengroep uit de catalogus van de firma Alfons Janssens en zonen bestaat uit een Mariabeeld op witgekleurde wolkjes die oprijst uit een imitatie knotboom, met aan de voet geknielde kinderen, schaapsherders in aanbidding, en schaaapjes.

7° Lourdesgrot ingeplant op het hoogste punt van de site, uitgevoerd in cementrustiek. Het is een getrouwe kopie of schaalmodel naar het origineel. In de grot is een nis met een altaar ingewerkt, daarboven een nis voor de plaatsing van het wit en blauw beschilderde Mariabeeld. Het originele metalen spijlenhek vormt de afsluiting tussen het altaar met offerblok en het platform voor de bedevaarders. Een imitatie boomstronk vormde oorspronkelijk de knielplaats voor een beeld van Bernadette Soubirous. Voor de grot namen de pelgrims plaats op de in rijen geplaatste cementrustieke bankjes, geplaatst op een platform waarvan de rand is uitgewerkt in imitatie stenen. Twee onder elkaar geplaatste cementrustieke randen boorden het platform af. Aan de rechterkant bevindt zich een preekstoel, die in de nagemaakte rotspartij is uitgewerkt. Een trapje van enkele treden leidt naar de kansel;

8° de eerste statie 'Profetie van Simeon in de Tempel na de geboorte van Jezus' bestaat uit de cementrustieke imitatie van een tempel met twee vierkante torentjes. De beeldengroep bestaat uit vijf, verspreid staande figuren op het verhoogde platform voor en naast de tempel. Een trap voorafgegaan door een bidbankje leidt naar het platform. Onderaan bevindt zich een imitatie rotsblok met het opschrift van de statie 'Ie statie Voorzegging van Simeon 1e Station Prophétie de Siméon';

9° de tweede statie 'Vlucht naar Egypte' bestaat uit een cementrustieke imitatie van een Egyptische tempel met vier figuren: een Egyptische tempelwachter, Jozef met kind en Maria op een ezel. De basreliëfs op de zijwanden van de tempelpoort en de hiërogliefen op de opstaande wanden kenmerken de aard van het gebouw. Imitatiestenen scheiden het tafereel van het pad met bidbankje. Op hetzelfde niveau bevindt zich een imitatie rotsblok met het opschrift van de statie;

10° de derde statie 'Jezus raakt zoek in de Tempel' is opgebouwd uit een cementrustieke imitatie van een klassieke tempel. Vier beelden van Bressers maken deel uit van deze scène: schriftgeleerde met Jezus in de tempel, Jozef en Maria op en naast de trappen naar de tempel. De opstelling van de beelden maakt deel uit van het ontwerp. Aan de voet van de trap naar de tempel bevindt zich een bidbankje en een imitatie rotsblok met het opschrift van de statie 'Op zoek naar het kind [Jezus] A la recherche de l'enfant Jesus';

11° de vierde statie 'Ontmoeting van Maria met Jezus op weg naar de Calvarieberg': vier levensgrote beelden figureren tegen de achtergrond van een cementrustieke imitatie en interpretatie van een 'oosters' huis uit Jeruzalem. Inscriptie 'Maria ontmoet Jezus met zijn

kruis Marie rencontre Jésus portant sa croix' in cementrustiek steenblok. Bidbankje voor het tafereel;

12° vijfde statie 'Maria staat onder Jezus' kruis' waarbij de Calvariegroep bestaat uit een beeldengroep van twee staande figuren, Maria en Johannes, onder drie hoog oprijzende imitatie houten kruisen, waarbij het middelste voor de (inmiddels verdwenen) gekruisigde Christus. Het geheel is geplaatst op een breed uitwaaierend imitatie rotsblok. Op looppniveau is in de rots een bruinrood gepolychromeerde nis met altaar op een stenen platform gemaakt, rechts daarvan een imitatie uitgeholde boomstam die als preekstoel dienst deed. De rotsformatie draagt als opschrift 'Ve statie Maria bij de gekruisigde Jezus – Marie près de Jésus crucifié'. Boven de gekruisigde Christus draagt het kruis een opschrift in Hebreeuws, Grieks, Latijn³⁹;

13° zesde statie 'Piëta' portretteert een zittende Maria met een gestorven Christus in liggende houding op haar schoot. De piëtafiguren zitten naast het neergelegde kruis en bovenop een platte, naar boven oplopende cementrustieke rotspartij, met daarachter een rechtopstaande nagemaakte rotspartij. De rotsformatie vertoont een opvallend lijnenspel dat de indruk van een echt rotsgesteente moet versterken. De constructie is gesigineerd door 'Tondeleir Oct en zoon Rotsbouwkundige Oude-God bij Antw.'. Naast het tafereel bevindt zich een bidbankje en een ingegraven imitatie steen met daarop het opschrift van de statie 'Maria ontvangt Jezus afgenomen van het kruis...'. Het verhoogde, met ijzerzandsteen afgeboorde platform maakt deel uit van de opstelling van deze statie;

14° zevende statie 'Jezus wordt begraven' is opgebouwd uit een bovengrondse grotingang met cementrustieke imitatie rotsblokken die via een trap naar een ondergrondse 'grafkamer' leidt met drie beelden, waaronder dat van Christus in een open geschoven muurgraf, met Maria en Magdalena. De cementpleister is bruinrood gepolychromeerd. De vele groeven in de vloer, plafond en muren van het graf moeten de indruk van de rotsachtige ondergrond opwekken. De rotswand boven de trap is gesigineerd door 'Arth. Tondeleir Grotten, kunst en rustiek cementwerk Oude God bij Antwerpen'. De grafkamer is buiten gesigineerd door 'Tondeleir Oct Rotsbouwkundige Oude-God bij Ant' en heeft als bijkomend opschrift 'Gift van Averbode aan Maria'. Het opschrift op een imitatiesteen buiten de grot luidt 'VIIde Statie Jezus begraven VIIIème station Jésus au Tombeau';

15° Ommuurde Olijfhof met het in de jaren 1960 geïntroduceerde, betonnen Mariabeeld dat de originele beeldengroepen van een liggende Christus en drie slapende apostelen uit 1937 vervangt. Het originele lage muurtje rond de Olijfhof met daarin een imitatiesteen uitgewerkte zitbank en het toegangspoort in cementrustiek (1937) bleven bewaard.

Het monument van paus Pius X op een sokkel in een afgeboord bloemenperk, geïntroduceerd in 1993, beschouwen we niet als een erfgoedelement binnen het Mariapark.

1.4. Fysieke toestand van het onroerend goed

De fysieke toestand van het onroerend goed waarvoor dit beschermingsdossier wordt opgemaakt is vastgesteld tijdens een of meerdere plaatsbezoeken op 14 februari 2018, 21 september 2020. De fysieke toestand is op dat moment fotografisch gedocumenteerd. Deze registratie geeft een beeld van de toestand van het onroerend goed op het moment van de bescherming en is als bijlage bij het ministerieel besluit gevoegd.

Voor de bouwfysische evaluatie van het goed, verwijzen we naar het inspectierapport van Monumentenwacht Vlaanderen die de site inspecteerde in 2011 en 2019⁴⁰.

³⁹ Archief Abdij Averbode, sectie I, nieuw archief, E1 afdeling aartsbroederschap, doos Mariapark met o.a. een kalk met het opschrift bovenaan het kruis.

⁴⁰ BOGAERTS T. 2019: *Abdij van Averbode – Mariapark Interieurinspectie*, onuitgegeven rapport Monumentenwacht Vlaams-Brabant, S.I.; ROEST W. 2019: *Abdij van Averbode – Mariapark Bouwkundige inspectie*, onuitgegeven rapport Monumentenwacht Vlaams-Brabant, S.I.

- In het algemeen is het devotiepark gaaf en herkenbaar en oogt het vrij goed onderhouden. Dit is grotendeels het gevolg van regelmatige dunningen in het bomenbestand en van de ingrepen in 2011 en 2019.
- Behoudens verborgen gebreken bevinden de meeste constructies zich in een matige bouwfysische toestand.
- De meeste constructies/elementen van cementrustiek zoals o.m. de Griekse tempel vertonen gevolgschade van een roestende wapening (betonrot). Op sommige plaatsen scheurt de cementdekking en/of brokkelt ze af waardoor de kernstructuur en/of de wapening (metalen frame) vrij komen te liggen. Gepaste herstelmaatregelen zijn hier dringend.
- Lourdesgrot met preekstoel: op sommige plekken is het cementpleisterwerk losgekomen, waardoor de wapening zichtbaar komt te liggen. Dat is het meest uitgesproken in de preekstoel. In 1997 werden voor deze constructie vakkundige herstellingen uitgevoerd. Door de recente ingreep in 2019 kreeg het platform voor de Lourdesgrot met daarop de cementrustieke zitbankjes nieuwe randen met houten balken. De originele randen van het platform liggen op twee niveaus iets lager op de helling tussen de oprukkende braammassieven. Het Mariabeeld in de nis van de Lourdesgrot is in de traditionele wit-blauwe kleuren beschilderd. Verschillende spijlen van het metalen hek vertoont roestvorming. Voor het hek is een imitatie gekapte boomstronk ingewerkt, waarop oorspronkelijk een knielend beeld de scène vervulde. Dit beeld van Bernadette Soubirous ontbreekt. Op een foto uit 1997 is het beeld nog te zien. Uit het rapport van Monumentenwacht blijkt dat het na een inspectie door de abdij in het depot is geplaatst om verdere schade te voorkomen, in afwachting van herstelling en conservatie⁴¹.
- Olijfhof met Mariabeeld: de originele beelden van een neergezegen Christus en drie slapende apostelen zijn verwijderd. Het archief van de aartsbroederschap heeft twee kleine foto's van de verwijderde beelden⁴². Het Mariabeeld uit 1960 staat op een sokkel in een rond bloemenperk dat recent met een grasoort werd beplant. Het muurtje is opgebouwd uit twee uit elkaar staande wanden in cementrustiek, waarbij in de natte cement lijnen zijn getrokken waardoor de indruk ontstaat dat de wanden uit stenen zijn opgetrokken. De secties zijn met verbindingstukken aan elkaar gehecht. Bovenaan is over de hele lengte een plantvak uitgewerkt. Het plantenvak kreeg in 2019 nieuwe aanplanten met o.a. lelietje-van-dalen en maarts viooltje. In datzelfde jaar werd de klimop van de constructie verwijderd en de losgekomen aanhechting tussen de secties opnieuw aangebracht.
- Eerste statie 'Profetie van Simeon in de Tempel na de geboorte van Jezus': Bij sommige betonnen beelden ontbreken de handen wat waarschijnlijk het gevolg van vandalisme is. Uit het abdijsarchief zijn foto's bekend van door vandalen afgebroken handen.
- Tweede statie 'Vlucht naar Egypte': het tempelgebouw is in terracotta gekleurd, zoals ook voorzien op het plan van Bressers. De zogenaamde basreliëfs aan weerszijden van de tempelingang zijn vergrijsd en vertonen lichte sporen van erosie. De staf van de Egyptische tempelwachter ontbreekt⁴³. Voor het overige is het tafereel volledig, inclusief rotsblokken en bidbankje voor de beeldengroep.
- Derde statie 'Jezus raakt zoek in de tempel': de tempelpilaren vertonen nogal wat sporen van betonrot, de dakbedekking laat vocht doorsijpelen. Het tempelgebouw is in terracotta gekleurd, de pilaren en de beelden zijn wit beschilderd. Uit foto's

⁴¹ BOGAERTS T. 2019: *Interieurinspectie*, onuitgegeven rapport Monumentenwacht Vlaams-Brabant 21911/2019/I, S.l.; ROEST W. *Bouwkundige inspectie*, onuitgegeven rapport Monumentenwacht Vlaams-Brabant 21911/2019/B, S.l.

⁴² Abdij Averbode, Archief Aartsbroederschap, Map met als titel 'Doc_IX'.

⁴³ KADOC, beeldarchief Bressers-Blanchaert, nr. [BE/942855/1867/25](#): Averbode, devotieoord Onze-Lieve-Vrouw van 7 Weeën. Staties, foto van de tweede statie 'Vlucht naar Egypte', niet gedateerd.

van 1997⁴⁴ blijkt dat de tempel de terracottakleur nog niet had. Op oudere foto's, mogelijk van kort na de inwijding van de bidstatie, zijn sporen van beschildering rond de deur te zien. De wandelstaf van Maria en van Jozef ontbreken⁴⁵.

- Vierde statie 'Ontmoeting van Maria met Jezus op weg naar de Calvarieberg': de beelden zijn wit beschilderd. De stapstenen tussen het pad en het tafereel zijn een recente toevoeging van 2019, evenals de ophoging van het looppniveau in de straat onder de poort van het oosters huisje.
- Vijfde statie 'Maria staat onder Jezus' kruis': Christusbeeld ontbreekt. Op foto's van 2018 is het nog te zien. Op de foto in het rapport over de interieurinspectie van Monumentenwacht uit 2019 ontbreekt het beeld en schrijft de auteur "Als gevolg van vandalisme is het beeld ernstig beschadigd. De brokstukken worden bewaard in een depot van de abdij van Averbode"⁴⁶. Tijdens een overleg (23/10/2020) signaleerde pater Jan Vankeirsbilck dat het beeld zo zwaar toegetakeld was, dat het niet bewaard is. De altaarnis vertoont aan de binnenkant sporen van polychromie in bruinrode tinten op de imitatierots. Rotseerder Freddy Janssens voerde in 1997 herstellingen aan de Calvarieberg uit⁴⁷.
- Zesde statie 'Piëta': de neuzen van de beeldengroep werden hersteld in lichtgrijze cement. Het terras voor het tafereel heeft een afboording in ijzerzandsteen.
- Zevende statie 'Jezus wordt begraven': nieuw geplaatste zwart metalen hekkens sluiten de binnenruimte tegen vandalen af. De binnenkant van de grot vertoont sporen van polychromie (bruinrood). Van het beeld van het lichaam van de gekruisigde Jezus ontbreekt de rechtervoet. Stapstenen tussen het pad en het tafereel zijn recente toevoegingen van 2019.
- Onze-Lieve-Vrouw van Fatima: deze beeldengroep is onvolledig. Ontbreken: twee schaapjes, een kinderfiguur en de kandelaar (gestolen in 1998). Een deel van de cementrustieke boomstam met opschrift is afgebroken. De beelden werden beschilderd in 1955 en 1971⁴⁸. Het tafereel was oorspronkelijk op looppniveau met (imitatie)stenen afgeboord.
- De grote toegangspoort aan de Abdijstraat: de opstelling achter de poort is gewijzigd, de drie afgebroken pilaren zijn onvolledig.
- Achter de kleine ingang staan twee imitatie boomstammen die ooit een opschrift droegen. Het opschrift is verdwenen.
- Beplanting: overeenkomstig het bosbeheerplan wordt het bos regelmatig gedund. In vergelijking met oudere foto's zijn de bomen beduidend hoog opgeschoten. De omheining rond het park die oorspronkelijk uit een ligusterhaag en prikkeldraad op betonnen palen bestond, is in 2019 vervangen door een zogenaamde 'Bokrijkafluiting' in hout. Begin jaren 1970 bestond minstens een deel van de omheining uit een beukenhaag⁴⁹. Bij de herinrichtingswerken in 2019 werden woekerende planten op en rond de cementrustieke constructies grondig verwijderd.
- De aarden paden kregen in 2018-19 op sommige plaatsen een halfcementverharding of trapjes afgeboord met houten balken. Op andere plaatsen zijn stukken pad (zogenaamde 'doorsteken') afgesloten en recent beplant om betreding te vermijden. Het centrale pad naar het Mariabeeld in de Olijfhof en sommige andere paden zijn hier en daar met ijzerzandstenen afgeboord.

⁴⁴ Onroerend Erfgoed, archief Inventaris Houtige Beplantingen, inventarisatie door Roger Deneef en Jo Wijnant, 1997.

⁴⁵ Idem, foto van beelden van Maria en Jozef in de tempel, niet gedateerd.

⁴⁶ BOGAERTS T. 2019: *Interieurinspectie*, onuitgegeven rapport Monumentenwacht Vlaams-Brabant, S.l., p. 14.

⁴⁷ Abdij Averbode, Archief van de Aartsbroederschap, Map met als opschrift "Doc IX": envelop met foto's van het herstel in 1997.

⁴⁸ Archief abdij Averbode, notities pater D. De Clerck.

⁴⁹ Abdij Averbode, Archief van de Aartsbroederschap, Map met als opschrift "Doc IX": notities pater Donatiaan 1994.

- Cementrustieke vuilnisbakken waarvan Meulenkamp nog een afbeelding in zijn publicatie van 1998 opnam, bevinden zich niet meer in het Mariapark.
- Recente toevoegingen zijn: de zitbanken in Merodestijl, gedeeltelijke verharding van paden, trap ter hoogte van het "Moment", stalen platform bij de Calvarieberg met het logo van het "Moment", paden die op de zachte helling een versterking als trap met houten randen kregen, de 'Bokrijkafluiting'. De firma Heylen uit Geel voerde de werken in opdracht van de VLM in april-mei 2019 uit⁵⁰.

2. EVALUEREND GEDEELTE

2.1. Referentiekader

De wetenschappelijke inventaris (erfgoedobjecten) van het agentschap Onroerend Erfgoed registreerde op 7 september 2020 in totaal **314** Mariagrotten. In de beschermingsdatabank (aanduidingsobjecten) komt de term 336 keer voor. Ongetwijfeld is dit een onderschatting van het fenomeen omdat de term 'Mariagrotten' niet systematisch is toegekend en omdat het onderwerp nooit aan een thematische inventarisatie werd onderworpen. De begrippen 'Mariapark', 'devotiepark' of 'religieuze tuin' zijn voorlopig niet in de thesaurus opgenomen.

De website '[Lourdesgrotten](#)' van Bedo Lefebvre totaliseerde tot nu **664** Lourdesgrotten in Vlaanderen, wat op zich een beperking op het totaal aantal Mariagrotten is. Bij Lourdesgrotten gaat het om een replica van de Mariagrot in Lourdes, naar vorm en afmetingen.

Op een eerder gelanceerde website door particulieren in 2009 (<http://lourdesgrotten.skynetblogs.be/> de link is niet meer actief) werden voor het grondgebied België **1.048** Mariagrotten toegevoegd, inclusief de verdwenen Mariagrotten en ook enkele in andere Europese staten. Zeer gelijkaardig en met een nog wel werkende link is het werk van Hilda Poleunus <https://lourdesgrotten.com/>. Haar website, waar iedereen een locatie met Lourdesgrot kan toevoegen, inventariseerde **2.261** Lourdesgrotten, inclusief die in privé-tuinen.

Het referentiekader is dus telkens enigszins anders, maar dat de Mariadevotie wijd verspreid was in België en in het bijzonder in Vlaanderen, mag wel duidelijk zijn. Mariagrotten waren zeer populair, de Lourdesgrot in het bijzonder, zeker in de eerste helft van de 20ste eeuw onder invloed van het fenomeen verschijningen in Lourdes (1858), de zalig- en heiligverklaring van Bernadette Soubirous respectievelijk in 1925 en 1933 en onder invloed van de volksdevotie die al sinds de 19de eeuw opgang maakte.

Het aantal Mariaparken, religieuze thematuinen die een geheel vormen en veel meer elementen omvatten dan alleen een Mariagrot, is veel beperkter⁵¹. Een gefilterde zoekactie op de thesaurustermen 'bedevaartsoord' en 'parken' leverde negen geïnventariseerde Mariaparken in de wetenschappelijke inventaris op (erfgoedobjecten). De meeste Mariaparken dateren uit de eerste helft van de 20ste eeuw. Daarvan zijn er zes beschermd, waaronder de drie oudste voorbeelden, met name

- Bedevaartspark Mariapark Genadedal in Meersel-Dreef uit 1895-1917
- Mariapark in de tuin van de pastorie van de Sint-Martinuskerk in Ramsdonk uit 1912

⁵⁰ <https://www.kerknet.be/parochie-sint-engelbertus-diest/evenement/week-25>

⁵¹ De begrippen Mariapark, devotiepark of bedevaartspark zijn in september 2020 nog niet toegekend als thesaurusterm in de Inventaris van het Onroerend Erfgoed (<https://erfgoedobjecten/zoeken>) en kunnen bijgevolg voorlopig niet als zoekterm binnen de erfgoedinventarissen worden gebruikt.

- Mariapark met kruisweg in Brasschaat uit 1917, dat recent werd gerestaureerd en de erfgoedprijs van de provincie Antwerpen won

13556	Kapel Onze-Lieve-Vrouw van Bijstand met Mariapark	Oostmalle
46667	Bedevaardpark Mariapark (Genadedal Meersel-Dreef)	Meerle
76516	Mariapark met kruisweg, Lourdesgrot en Calvarie	Humbeek
85715	Mariapark	Lommel-Werkplaatsen
134054	Pastorie van de Sint-Martinuskerk met tuin	Ramsdonk
134519	Mariapark	Averbode
200612	Mariapark	Vosselaar
215573	Mariapark met grot en kapel	Neeroeteren
215620	Mariapark en kruisweg	Brasschaat

Verwant aan de Mariaparken zijn de 'omwegingen'. Omwegingen vormen ook religieuze ensembles en kunnen soms ook in parkomgeving liggen. Maar de klemtoon ligt hier meer op kapellen die elk een aparte bidplaats vormen tijdens een processie. De wetenschappelijke inventaris (erfgoedobjecten) omvat 240 omwegingen of kapellen die deel uitmaken van een omweging. Bij een Mariapark ligt de klemtoon op de Mariaverering.

Het verslag van het waarderingsonderzoek door Onroerend Erfgoed in 2014 onderscheidt drie types Mariagrotten naar omvang:

- een groot aantal kleine grotten, vaak privé grotjes, vaak niet toegankelijk;
- stereotiepe grotten of plaatsen van devotie die het lokale belang niet overstijgen
- uitzonderlijke ensembles

Ook de context waarbij Mariagrotten voorkomen kan verschillen:

- religieuze context waarbij de Mariagrot bij een kerk, klooster, kapel, school, pastorie ligt
- burgerlijke context van een hoeve, kasteeldomein, woning, burgerhuis, villa, enz.
- uitzonderlijk is het voorkomen van een Mariagrot bij een bron

Regionale verschillen zijn niet vastgesteld.

Volgens de nota⁵² behoort het Mariapark van Averbode tot de top van de te beschermen devotieparken in Vlaanderen, samen met het Mariapark met Lourdesgrot in Brasschaat, de tuin met grot van het Maria Middelaars-Ziekenhuis in Gent en het recent beschermde Sint-Arnolduspark in Tiegem.

2.2. Evaluatie van de erfgoedwaarden

2.2.1. Historische waarde

Het Mariapark van Averbode is een uitdrukking van het katholieke réveil in het Vlaanderen van de 19de eeuw en eerste helft van de 20ste eeuw, gebaseerd op een afkeer van het rationele Verlichtingsdenken en de opbouw van een persoonlijke band met God. De Mariaverering kreeg er een bijzondere plaats in, omdat Maria als moeder die persoonlijke band het best belichaamde. Het lijden gaf uitdrukking aan de emoties die zij net als elke mens doormaakte. In het Mariapark komt dat tot uitdrukking in de 'zevenweeënweg' of het parcours dat een bedevaarder aflegde langs de zeven gebeurtenissen (staties) uit het leven van Maria die telkens een aanleiding voor verdriet en lijden vormden. Naast deze zeven staties combineert het park ook een Lourdesgrot met een beeldengroep gewijd aan

⁵² BERGHMANS A. 2014: *Criterionota Mariagrotten*, [interne nota](#) Agentschap Onroerend Erfgoed.

de Onze-Lieve-Vrouw van Fatima, die beide verwijzen naar Mariaverschijningen in respectievelijk 1858 en 1917. Zeker in de jaren 1920 en 1930 kende de Marieverering een hoge bloei in de Lage Landen. Het gaf een impuls aan de aanleg van Mariaparken en Mariagrotten, die er tegelijk ook een uiting van zijn. Het herinnert aan het religieuze verleden van Vlaanderen in een nu grotendeels gesecculariseerde samenleving.

In de periode waarin het Mariapark is geconcipieerd, midden jaren 1930, kende het volkstoerisme een eerste opbloei. De Kempen genoot in de aandacht van dat opkomende toerisme. De toevoeging van een religieuze thematuin aan de abdij van Averbode paste in de belangstelling voor de streek. En wie vrije tijd had, kon er in een stichtende omgeving terecht. Achter de opbouw van het park school een religieus-educatief programma. Ook voor deze beweging is het Mariapark van Averbode een representatief voorbeeld.

De nabijheid van de historische abdijsite en bij uitbreiding het hele bosrijke domein errond versterken de contextwaarde van het Mariapark van Averbode, zeker in vergelijking met andere sites. Het Mariapark groeide historisch uit de abdij en vertoont er een duidelijke samenhang mee. Het getuigt van een episode in de geschiedenis van de abdij van Averbode waarbij de locatie sinds het laatste kwart van de 19de eeuw tot een bedevaartsoord uitgroeide en pelgrims van over het hele land aantrok.

2.2.2. Architecturale waarde

Het Mariapark van Averbode is een representatief voorbeeld van een 20ste-eeuws publiek devotiepark zoals die in België en Nederland werden aangelegd sinds het einde van de 19de eeuw.

De bijzondere scenografie maakt het Mariapark van Averbode uniek in zijn soort in Vlaanderen. Het is de enige religieuze thematuin waar de Bijbelse scènes door volwaardige beeldengroepen tegen de achtergrond van een gepast decor zijn uitgebeeld, als was het een verstillend toneel. De architecturale attributen zoals tempels of oosterse huizen passen in elk verhaal en doen de toeschouwer begrijpen waar en welk Bijbels tafereel zich voor hun ogen afspeelt. Zij zijn dus functioneel. Het Mariapark is ook het enige devotiepark in Vlaanderen waarin de Olijfhof, verwijzend naar een belangrijke scène kort voor de dood van Christus, wordt voorgesteld. Het enige folly in het park is de toegangspoort in de vorm van een ruïne. De vormgeving van de staties is uitzonderlijk en verschilt duidelijk van andere ommegangen of kruiswegen, waarvan de klassieke opstelling bestaat uit een reeks bidkapellen of bidstaties. Elke scène van de zeven staties heeft een eigen ontwerp gekregen. Ook daarin verschilt het Mariapark van Averbode van andere, gelijkaardige sites, waar de opdrachtgever soms uit een catalogus koos. Bijzonder is de ommuurde Olijfhof, die als het ware een tuin in de tuin vormt. De aanleg van het Mariapark duurde van 1935 tot 1960. Alle tafereelen dateren uit de periode van de aanleg, met uitzondering van het Mariabeeld en paus Pius X beeld in het middengedeelte, die de beelden in de vroegere Olijfhof vervangen.

Het beeldenpark is een representatief voorbeeld van cementrustiek, die zo typisch is voor de talloze Mariagrotten, bedevaartsoorden en religieuze sites uit de eerste helft van de 20ste eeuw. Kenmerkend is de imitatie van natuurlijke materialen zoals rotsen, grotten en boomstammen door het gebruik van gewapend beton. Namaak rotspartijen komen uitbundig voor in het Mariapark. De Mariagrot is een voorbeeld van een imitatie van het origineel in Lourdes. En een voorbeeld van imitatie boomstammetjes vindt men in het poortje aan de kleine ingang terug en in de preekstoelen in de vorm van een uitgeholde boomstam, evenzeer namaak. De cementrustiek kende een grote bloei in de jaren 1920-1930, maar de toevoeging van nog vier staties ter vervollediging van de zevenweeënweg in 1956-1960 is eigenlijk vrij laat. Toen was de stijl al over zijn hoogtepunt heen. De Lourdesgrot, met preekstoel en zitbankjes in cementrustiek, is een mooi voorbeeld van de schaalmodellen van de echte Lourdesgrot die overal verschenen.

Voor de realisatie van het Mariapark deed de opdrachtgever, de 'Aartsbroederschap van Onze-Lieve-Vrouw van het Heilig Hart', beroep op verschillende rotseerbedrijfjes uit de streek, waaronder de Westmeerbeekse bedrijven 'Alfons Janssens en zoon' (firma Vicos) voor vier van de zeven staties, de Onze-Lieve-Vrouw van Fatima-groep, het toegangspoortje en de toegangsboog-schijnruïne; Victor Janssen (firma Decor) voor de Lourdesgrot; en de Mortselse bedrijven 'Arthur Tondeleir en zoon' voor de zevende statie; 'Octave Tondeleir en zoon' voor de vierde en zevende statie. De bijdrage van verschillende rotseerders maakt het Mariapark tot een staalkaart van de cementrustieke stijl. De rotseerdersateliers waren in heel België en Nederland actief en genoten aanzien in het milieu. Het Mariapark draagt bij tot de kennis van hun oeuvre. De samenwerking tussen de abdij van Averbode en de rotseerdersateliers droeg bij tot een kwaliteitsvolle realisatie van een devotiepark in cementrustieke stijl.

Verschillende ateliers tekenden voor de uitvoering van de doorgaans in neostijlen uitgevoerde beeldengroepen, waarvan het Gentse Bressers-atelier en beeldhouwer Haenecour uit Anderlecht de meeste leverden.

De aanleg van het devotiepark op een perceel met een licht golvend duinreliëf getuigt van een doordacht planmatig opzet. Typerend voor dergelijke devotieparken is dat het padentracé, de inplanting van de bouwkundige constructies of elementen en het aangeplant geheel, deel uitmaken van een totaalconcept gericht op het uitbeelden van een religieus programma in de buitenruimte met sporadisch verrassingseffecten.

De parkaanleg in het Mariapark van Averbode komt het best tot uiting in de slingerende, onverharde paden, het meest uitgesproken in de perifeer gelegen zevenweënweg. Op verschillende plaatsen leidde een kleine rondgang vanuit het pad naar één van de staties. De zevenweënweg diende voor de circulatie op het terrein, terwijl de rondgang de bedevaartganger halt liet houden voor elke bidplaats. Het middelste gedeelte met het rechte pad naar de Calvariegroep is een toevoeging uit 1960. De formele aanplantingen zijn minimaal gehouden tot enkele perken. De boomsoortensamenstelling is representatief voor de bosvegetatie op een Kempische duin, met overwegend zomereik, ruwe berk en grove den. In de struiklaag en geconcentreerd rond de staties komen heestermassieven voor van gerichte aanplantingen met Pontische rododendron, aucuba, hulst en taxus voor, soorten die in de periode van de aanleg populair waren. Dendrologisch was het Mariapark geen hoogvlieger. Vegetatie kwam voor de opdrachtgever en de uitvoerder duidelijk op de tweede plaats. De boscontext draagt bij tot de belevingswaarde van het Mariapark. Nergens heeft de bedevaartganger een overzicht over het geheel. Bomen en struiken schermen de staties af, waardoor elk onderdeel van het park als een verrassing komt.

Er is in het algemeen weinig veranderd aan de samenstelling, opbouw en opzet van het Mariapark, wat maakt dat het geheel hoog scoort op authenticiteit en ensemblewaarde. Het devotiepark is herkenbaar als geheel. Het gecombineerd voorkomen van de Bijbelse taferelen in een parkcontext, samen met de paden en de vegetatie maken van het Mariapark een interessant historisch en architecturaal ensemble.

2.2.3. Artistieke waarde

De kwalitatieve uitvoering van de bouwtechniek en de detaillering in vormgeving en modellering waarbij diverse materialen kunstig nagebootst worden, getuigen van een ambachtelijk vakmanschap door gespecialiseerde ateliers. In de verschillen in uitvoering herkent men de hand van verschillende rotseerders- en kunstateliers. Uit de samenwerking tussen het rotseerbedrijf 'Alfons Janssens en zonen' en het atelier Bressers onder leiding van architect Adriaan Bressers ontstonden taferelen waarbij een gebouw de achtergrond van een scène vormde. In de scènes ontworpen en uitgevoerd door Arthur en Octave Tondeleir overwoog het gebruik van rotsformaties, die herinneren aan de stenige of rotsachtige ondergrond van het Heilige Land. De levensgrote beelden zijn stilistisch representatief voor het werk van beeldbouwersateliers, zoals Bressers en Haenecour, die

in religieuze kunst specialiseerden. Anders dan het seriewerk in gipsen of kunststenen devotiesculpturen in talloze kerken ging het hier om op maat gemaakte beelden.

2.2.4. Volkskundige waarde

De Mariaverering gaat terug op de stichting en huisvesting in de abdij van een 'Mariaal Genootschap' uit 1877, later beter gekend als het Aartsbroederschap van Onze-Lieve-Vrouw van het Heilig Hart. Deze gebedsgemeenschap droeg bij aan de verspreiding van de Mariadevotie. Ze deed de abdij van Averbode tot bedevaartsoord uitgroeien. De aartsbroederschap van Averbode gaf geregeld nieuwe impulsen aan de Mariaverering op de site wat uiteindelijk leidde tot de bouw van het Mariapark en de verspreiding van de Mariadevotie.

In het Mariapark herkennen we een uiting van volksdevotie en volkse kunst. Onze-Lieve-Vrouw van Zeven Smarten of Zeven Weeën kende een grote verering binnen het volksgeloof sinds de tweede helft van de 19de eeuw. Het volkse karakter van de Mariaverering is in overeenstemming met de vormgeving en materiaalkeuze in het Mariapark van Averbode. De encenering was wat de gewone mens mooi vond en drukte plastisch uit hoe hij zich de lijdensweg van Maria verbeeldde.

2.2.5. Technische waarde

Het Mariapark van Averbode heeft technische waarde omwille van de ambachtelijke kwaliteit van het rotseerderswerk, dat op maat voor de site werd gemaakt. Omdat verschillende rotseerdersateliers in het Mariapark werkten, tonen de constructies ook de verschillende materiaalopbouw van het cementrustiek, zoals rotspleister, natuur- en kunststeenrotsen, imitatieboomstammen. De constructies zijn voorbeelden van betontechniek in Vlaanderen. Rond een kernstructuur of metalen frame werd een lichte netwapening geplooid waarop de rotseerder een cementpleister modelleerde tot een natuurgetrouwe imitatie van een natuurlijk materiaal zoals rots, steen, knoestig hout of (uitgeholde) boomstammen. Het Mariapark van Averbode is een representatief voorbeeld voor deze bouwtechniek die tussen 1880 en 1960 vooral in katholieke middens populair was.

2.3. Motivering van het type bescherming

Het Mariapark van Averbode wordt beschermd als monument. Het Onroerenderfgoeddecreet definieert een monument als volgt: "een onroerend goed, werk van de mens of van de natuur of van beide samen, met inbegrip van de cultuurgoederen die er integrerend deel van uitmaken, inzonderheid de bijhorende uitrusting en de decoratieve elementen van algemeen belang wegens de erfgoedwaarde(n)."

Deze bescherming behelst in zijn geheel: het devotiepark met inbegrip van de parkaanleg, de beplanting, de paden, de zevenweeënweg, de zeven staties, de Lourdesgrot, de beeldengroep van Onze-Lieve-Vrouw van Fatima, de toegangspoorten, de Olijfhof. De definitie van monument past het best bij dit erfgoed, omdat het door toedoen van de mens in één welbepaalde en relatief korte periode tot stand is gekomen (1936-1960). De duidelijk afgebakende "ruimte" (perceel) met een relatief beperkte oppervlakte is planmatig uitgebouwd. De bouwkundige elementen en constructies bepalen het beeld van de site. De groenaanleg functioneert dus eerder als ondersteunende context die de beleving van het devotiepark versterkt en ondersteunt.

2.4. Motivering van de afbakening van de bescherming

De afbakening van het beschermd onroerend goed is opgenomen op het plan dat als bijlage bij het ministerieel besluit is gevoegd. Alle kadastrale percelen gevat door de bescherming zijn opgenomen in artikel 1 van het ministerieel besluit.

De afbakening als monument omvat de beboste percelen waarop het Mariapark is aangelegd. Door de afbakening op de perceelsgrenzen zijn alle elementen die oorspronkelijk tot het Mariapark behoorden, opgenomen in de afbakening van de bescherming, inclusief de poorten die op de rand van de afbakening liggen. Voor deze elementen willen we dat de beheerdoelstellingen gelden. Daardoor kunnen de erfgoedwaarden worden verzekerd. De wegaanhorigheden langs de Herseltsebaan (N212) en de Abdijdreef, zoals het fietspad, verkeerssignalisatie, wegberm, behoren niet tot de afbakening. Het midden van de bestaande bermgracht valt nagenoeg samen met de rooilijn van de gewestweg.

2.5. Juridische toestand

2.5.1. Onroerend Erfgoed

Op het omgevingsplan in bijlage bij dit dossier zijn de beschermingen opgenomen die in de buurt liggen van het onroerend goed waar dit dossier over gaat.

Aangrenzende beschermingen zijn van de abdij van Averbode:

- Kerk (1937) (id [1306](#))
- Abdij- en dienstgebouwen (1974) (id [1309](#))
- Slotmuur, boomgaardmuur, boekenwinkel en bergplaatsen (2014) (id [9259](#))

Het abdijsdomein is vastgesteld in inventaris bouwkundig erfgoed van 2018 (id [15187](#))

Averbode behoort op het moment van bescherming tot de IOED "Het intergemeentelijk samenwerkingsverband de Merode".

2.5.2. Omgeving

Volgens het Gewestplan van 14 november 1978 ligt het Mariapark van Averbode in parkgebied (code 500).

Er zijn verder geen plannen van aanleg of gemeentelijke ruimtelijke uitvoeringsplannen van kracht.

Voor de gewestweg Herseltsebaan (N212) is een ontwerp van rooilijn opgemaakt, bij het agentschap Wegen & Verkeer, gekend volgens plan KN1215. Het betreft geen geofficialiseerd plan. De rooilijn is bepaald op 9m uit de as van de weg. Het midden van de bestaande bermgracht valt nagenoeg samen met deze grenslijn. Bij een toekomstige herinrichting is er een potentiële maar zeer beperkte grondinname mogelijk. Voorlopig zijn er voor de Herseltsebaan, die reeds is uitgerust met vrijliggende fietspaden, geen concrete herinrichtingsplannen.

2.5.3. Natuur en Bos

Het Mariapark ligt niet in een

- VEN of IVON
- Vogelrichtlijngebied

- Habitatrictlijngebied
- Vlaams natuurreservaat
- erkend natuurreservaat
- bosreservaat
- gebied waar het soortenbeschermingsprogramma actief is.

Het omvat geen historisch permanente graslanden (HPG) die onder de natuurwetgeving vallen.

De biologische waarderingskaart evalueert de percelen als 'biologisch zeer waardevol'. De karteringseenheden zijn zuur eikenbos (qs), gemengd met grove den (pins), in combinatie met fragmentair (kasteel)park (kpk).

De abdij van Averbode heeft een door het ANB goedgekeurd beperkt bosbeheerplan voor privé bos⁵³, volgens dewelke het zijn beboste terreinen beheert. Het plan werd in 2002 goedgekeurd en loopt nog tot 2022. Het Mariapark is één van de percelen in het bosbeheerplan. Het plan beschrijft het perceel als een gemengd loof- en naaldbos met boomsoorten in de bovenetage (in dalende volgorde van belang: gewone den, eik, beuk, Amerikaanse eik, acacia, tamme kastanje en berk) en in de nevenetage/struiklaag (Amerikaanse eik, taxus, beuk, hulst). Bij de start van het plan werden dunningskappingen voorzien in 2003, 2009, 2015 en 2021, met een facultatieve kap in 2006. Het bosbeheerplan voorziet geen omvorming naar loofhout.

2.5.4. Landbouw en Visserij

Het Mariapark valt niet onder het Herbevestigd Agrarisch Gebied (HAG). Er zijn geen landbouwgebruikspercelen binnen de afbakening.

2.5.5. Water

Geen waterlopen of drinkwaterwinning.

2.5.6. Landinrichting/ andere projecten:

Het Mariapark maakte deel uit van het natuurinrichtingsproject 'Averbode Bos en Heide' (2007-2014), dat sinds 2014 is afgesloten.

3. BEHEERSVISIE

3.1. Beheersdoelstellingen voor het beschermd onroerend goed

In het beschermingsbesluit zijn beheersdoelstellingen opgenomen. Je vindt die terug onder artikel 3 van het ministerieel besluit. De beheersdoelstellingen moeten de zakelijkrechthouders (eigenaars, erfpachthouders, opstalhouders en leasinggevers) en gebruikers op weg helpen om de erfgoedwaarden maximaal in stand te houden of te verbeteren. Ze hebben de optimale verwezenlijking van de erfgoedwaarden voor ogen. Ze geven richting aan of vormen een kader voor toekomstig beheer van het beschermd onroerend goed. Zakelijkrechthouders en gebruikers dienen rekening te houden met deze beheersdoelstellingen als ze werken wensen uit te voeren aan het beschermd goed. Ook

⁵³ Met dank aan provisor Jan Vankeirsbilck voor het ter beschikking stellen van het bosbeheerplan.

de overheid houdt met deze doelstellingen rekening als ze over deze werken advies moet geven of als ze toelating moet geven voor die werken.

De beheersdoelstellingen spelen in op de erfgoedwaarden, erfgoedelementen en erfgoedkenmerken opgenomen in artikel 2 van het ministerieel besluit.

Deze bepalingen zijn op maat van de bescherming. Hieronder worden deze toegelicht zodat duidelijk is wat ermee wordt bedoeld.

3.1.1. Het park en zijn slingerende paden

Van bij zijn ontstaan ademde het parkje de sfeer uit van een besloten omgeving waarbij elke bidplaats als een verrassing op het wandelparcours kwam. Deze bescherming wil ook op termijn bijdragen tot de bestendiging van deze beleving. Dit betekent het behoud van de slingerende paden en aftakkingen naar de bidplaatsen naar het originele plan (figuur 13 van bijlage 5-3), van de inplanting van de constructies en hun logische volgorde op het parcours, van het licht golvend reliëf en van de verdichtende vegetatie rond de bidstaties die bijdraagt tot de beslotenheid van de omgeving.

De paden maken inherent deel uit van de ruimte waarin de pelgrim zijn tocht aflegt. Hun huidige aanleg met licht verdiepte, onverharde aarden paden over een soms licht golvend parcours wordt aangehouden. Het slingeren van de paden heeft een verhullende functie. Naast de zevenweeënweg langs de zeven staties uit het begin van de aanleg is er de in 1960 toegevoegde (zicht)as tussen de Calvarie en het Mariabeeld in de Olijfhof uit de laatste fase van de aanleg van het Mariapark. De stukken paden op de zevenweeënweg die eerder als doorsteken werden getypeerd en om die reden een afsluiting kregen, worden hersteld en opnieuw aangesloten op het padennetwerk. Verharding, het effenen of verhogen van de paden is niet wenselijk, tenzij dit voor de toegankelijkheid van het park noodzakelijk is. De afboordingen in ijzerzandsteen of cementrustieke stenen moeten zichtbaar blijven. Als het met ijzerzandsteen afgeboorde terrasmuurtje vervalt, bv. ter hoogte van de zesde bidstatie (piëta), wordt het deskundig met dezelfde stenen of in hetzelfde (streekeigen) materiaal terug opgebouwd.

3.1.2. De vegetatie: populaire soorten uit de periode van de aanleg

3.1.2.1. In de boomlaag: een gemengd bestand

In de boomlaag wordt gekozen voor het behoud van een gemengd bestand met onder andere zomereik, beuk, ruwe berk en grove den als hoofdboomsoorten. Langs de paden kwamen vaak veren van beuken voor, zoals blijkt uit historische foto's (figuur 14 van bijlage 5-3).

Op het moment van bescherming wordt de dunningscyclus in het bosbestand afgewerkt zoals voorzien in het 'beperkt bosbeheerplan voor privébos', dat nog tot 2022 loopt. Daarna wordt gestreefd naar een geïntegreerd beheerplan (erfgoed en natuur) waarbij de beheerdoelstellingen vanuit de twee sectoren maximaal op elkaar worden afgestemd. Sinds oktober 2017 laat de structuur voor de opmaak van natuurbeheerplannen de integratie van andere beheerplannen toe, waaronder een erfgoedbeheerplan. Het voordeel van een goedgekeurd geïntegreerd beheerplan is dat de eigenaar niet met verschillende plannen wordt geconfronteerd, maar dat de maatregelen op één visie zijn afgestemd, die natuur- én erfgoedwaarden ondersteunen.

3.1.2.2. Rond de bidstaties: verdichting van de heestermassieven, bloemperken

Qua beplanting wordt toegewerkt naar een verdichting van de heestermassieven naast en achter de staties door de gerichte aanplant van een dichte struiklaag met populaire soorten uit de periode van de aanleg van het Mariapark, zoals Pontische rododendron, aucuba, hulst en taxus. Zij dragen bij tot het intieme karakter van de verschillende bidstaties.

Bloemperken zijn opnieuw wenselijk voor en langs de bidstaties, rond het Mariabeeld in de Olijfhof, in het plantvak boven op het omheiningsmuurtje langs de Olijfhof. Ook hier stellen

we standplaatsgeschikte soorten voorop die passen bij de tijdsgeest van het Mariapark of bloemen die met de Mariaverering worden geassocieerd, zoals maarts viooltje, kleine maagdenpalm, lelietje-van-dalen, madeliefje, wilde akelei, lievevrouwbedstro, vrouwenmantel en ridderspoor.

3.1.2.3. Overmatige spontane opslag tegengaan

Regelmatig onderhoud moet verwildering door overmatige spontane opslag tegengaan. Opslag van bomen en struiken op de constructies en volledige overwoekering door klimplanten, in het bijzonder ter hoogte van inscripties en decoraties, moet actief worden tegengegaan.

Voor de beuk naast de zesde statie 'piëta' die in de cementrustieke rotsformatie groeit, is dringend een ingreep noodzakelijk om schade aan de constructie te voorkomen. Minst ingrijpend is het ontkronen van de beuk en de stam verder laten inrotten.

3.1.3. Cementrustieke constructies, bidstaties, beeldengroepen, opschriften

Voor de cementrustieke constructies en hun bijzondere kenmerken (zoals opschriften, formaties rondom van imitatie rots- of steenblokken) wordt maximaal behoud, herstel of consolidatie vooropgesteld. Mogelijke herstelmaatregelen voor de cementrustieke constructies zijn onder meer de kernstructuur herstellen, de roestende wapening ontroesten en behandelen of indien nodig vervangen, de loszittende of afgebrokkelde cementpleister herstellen, de gemodelleerde afwerkingslaag herstellen, aanvullen of vernieuwen volgens oorspronkelijk model. Vakkundig herstel en restauratie met behulp van traditioneel-ambachtelijke rocailleurstechnieken zijn wenselijk. Als een reconstructie noodzakelijk is, wordt gekozen voor aanpassing van ongunstige materiaaleigenschappen, bijvoorbeeld door vervanging met roestvrij wapeningsijzer. Bij restauratie of consolidatie van de cementrustieke constructies zoals rotsformaties, tempels, houten palen, steenblokken, is er bijzondere aandacht voor de 'hand' van de rotseerder, de kenmerken die maken dat zijn stijl in de constructie herkenbaar blijft, zoals bijvoorbeeld de groeven of het lijnenwerk in de rotsformaties van Tondeleir, evenals het toevoegen van bruinrode kleuren aan de binnenkant van zijn rotsformaties, sporadisch ook aan de buitenkant. Eveneens belangrijk bij cementrustiek is de kwaliteit van de imitatie van natuurlijke materialen in beton: die elementen of kenmerken die ertoe bijdragen dat de materialen net echt lijken (bv. afgekapte takjes bij knoestige boomstammen).

Ook het beschilderen van (sommige onderdelen van) de cementrustieke constructies droeg bij aan de kwaliteit van die imitaties. Zo bestaat bijvoorbeeld de poortruïne langs de Abdijstraat schijnbaar uit ijzerzandsteen en zandsteen, terwijl het om beschilderde 'blokken' gaat die eigenlijk als lijnen in de natte cementpleister waren getrokken. Historische foto's of plannen dienen voor zover beschikbaar als inspiratiebron voor de selectieve en onderbouwde beschildering van de cementrustieke constructies. Als de beschildering niet voldoende kan worden onderbouwd, gaat de voorkeur naar niet polychromeren. Het hernemen van oorspronkelijke kleurschilderingen dient steeds te gebeuren op basis van grondig vooronderzoek.

Voor de beelden die deel uitmaken van de cementrustieke taferelen wordt gekozen voor herstel van de ontbrekende delen, zoals afgehakte handen. Herstel naar oorspronkelijk model heeft de voorkeur op voorwaarde dat het kan worden onderbouwd aan de hand van historische foto's, ontwerpen, prentkaarten, archiefonderzoek enz.

Om de onvolledig geworden beeldengroepen te vervolledigen is de terugplaatsing van verdwenen beelden een mogelijkheid, voor zover het beeld of een replica ervan nog bestaat. Op het moment van bescherming bewaart het depot van de abdij van Averbode het beschadigde beeld van Bernadette Soubirous, onderdeel van de Lourdesgrot. Het gevandaliseerde beeld van de gekruisigde Christus aan de Calvarieberg (vijfde statie) was te zeer toegetakeld en is niet bewaard.

Het beschilderen of polychromeren van de beelden was een gangbare praktijk bij het onderhoud van het Mariapark na de aanlegfase. Beschilderen van de figuren is niet

noodzakelijk, maar kan een keuze zijn in functie van conservatie of als uit verder onderzoek zou blijken dat de beelden oorspronkelijk wel beschilderd waren. Het hernemen van oorspronkelijke kleurschilderingen dient steeds te gebeuren op basis van grondig vooronderzoek.

Omwille van de geringe artistieke kwaliteit van de in serie gemaakte Fatima-groep is het vervolledigen van deze beeldengroep niet aangewezen. Consolidatie van de huidige beeldengroep is wel een optie.

Opschriften en de zogenaamde visitekaartjes die rotseerders op hun constructies achterlieten, zijn interessante informatiebronnen over de totstandkoming van het Mariapark. Bij restauraties moeten ze zeker worden behouden. Bij onvoldoende leesbaarheid van het opschrift wordt het citaat in hetzelfde lettertype terug aangebracht.

Ingrepen die vandalisme tegengaan, worden aangemoedigd, bijvoorbeeld door veelgeplaagde ruimtes met hekkens af te sluiten, maar toch zichtbaar te houden. Het concept en het materiaalgebruik hiervoor mag de belevingswaarde van de constructies niet aantasten. Op andere plaatsen kan de aanplant van doornige of dichte struiken ongewenste betreding ontmoedigen. Begeleidende beplanting van de kruid- en struiklaag met aangepaste soorten kan versnelde erosie vermijden.

Grondwerken worden gericht op het herstel van het oorspronkelijke looppniveau van de paden, de platformen en de staties en op het vrijmaken van taferelen voor zover die door erosie of grondverzet door aarde bedekt zijn geraakt. In enkele gevallen gaat het om het herstel van recent uitgevoerde, niet-documenteerde ingrepen, die in een volgende herwaarderingscampagne kunnen worden gecorrigeerd. Grondwerken zijn onder andere wenselijk aan de zevende statie (graflegging), de zesde (piëta) en de vierde statie (Maria ontmoet Jezus).

- zevende statie: de onderste rotsformatie met daarin de grafkamer is aan de linkerzijde gedeeltelijk overdekt met aarde, waardoor de oorspronkelijke configuratie niet helemaal meer zichtbaar is.
- Het bidbankje van de zesde statie waarvan de voet voor de rotsformatie bewaard is gebleven, wordt bij voorkeur uit de opgehoogde aarde gegraven. Bij deze graafwerken is het wenselijk ook de oorspronkelijke hellingsgraad te herstellen, waardoor de rotsformaties en het opschrift bij de statie in hun geheel weer zichtbaar worden.
- Aan de vierde statie is het wenselijk om de aarde te verwijderen die het looppniveau bestaande uit cementrustieke straatstenen waarop de beelden staan momenteel bedekt (figuur 28 van bijlage 5-3).

3.1.4. Lourdesgrot

De Lourdesgrot en omgeving wordt geschikt gehouden voor openluchtmissen. Openluchtmissen moeten er kunnen blijven doorgaan, zo ook de rondgang, een gewoonte die is ontstaan door in de Mariamaand mei 's avonds rozenkransjes te bidden, terwijl men rond de grot wandelt⁵⁴. Maar we staan ook open voor andere invullingen van de site, zolang ze passen in de context van een devotiepark.

De opstelling van de grot met daarin een altaar, een nis voor het Mariabeeld, een openluchtpreekstoel, een knielplaats voor het beeld van Bernadette Soubirous in combinatie met cementrustieke zitbankjes op het platform vóór de Lourdesgrot moet herkenbaar blijven. We ondersteunen de optie voor het herstel van de oorspronkelijke omvang van het platform tot aan de oorspronkelijke cementrustieke afboordingen. De nieuw toegevoegde zitbank kan, indien gewenst, worden verwijderd. Het herstel van het smeedijzeren hek in de grot is aangewezen om verdere aantasting door roest te

⁵⁴ VERCAMMEN H. 1984: *Averbode parochie 1803-1983*, Averbode, 135.

voorkomen. Als het verdwenen beeld van de knielende Bernadette Soubirous op de afgekapte nepboomstam voor de grot voorhanden is, is terugplaatsing in situ wenselijk.

3.1.5. Olijfhof

In de Olijfhof is de terugplaatsing van de oorspronkelijke beelden niet noodzakelijk, omdat hun vervanging in 1960 door het gekroonde Mariabeeld de veranderde visie op het Mariapark en in het bijzonder dit onderdeel weerspiegelt. Als er toch voor wordt gekozen om deze beelden terug te plaatsen, is een reconstructie naar origineel model en een plaatsing op de oorspronkelijke locatie op basis van bijvoorbeeld historische foto's noodzakelijk. Waar het pad uit 1960 de cementrustieke omheining rond de Olijfhof doorbreekt, kan een verbetering van de afwerking van het cementrustieke muurtje worden overwogen. Het opnieuw beplanten met bloemen van de plantenbakken bovenaan het cementrustieke muurtje is wenselijk (zie 3.1.2).

De Olijfhof heeft een intimistische sfeer en leent zich uitstekend als stilteplaats, herdenkingsplaats, enz. Een herbestemming van deze ruimte kan bijdragen tot een nieuwe invulling van het devotiepark.

3.1.6. De toegangspoorten

De oorspronkelijke toegangen uit 1936, met name de kleine (boompoortje) en de grote toegang (poortruïne) blijven vanuit erfgoedstandpunt de hoofdtoegangen, omdat ze voor de logische circulatie in het devotiepark zorgen (van statie 1 tot 7). Om diezelfde reden bekrachtigen deze beheerdoelstellingen de keuze om het in 1960 toegevoegde toegangspad langs de Herseltsebaan af te sluiten en afgesloten te houden. Het verstoort eigenlijk de oorspronkelijk voorziene opbouw van de zevenweeënweg en zijn chronologische traject langs de bidstaties. Bovendien was de ligging langs de drukke Herseltsebaan ook om veiligheidsredenen niet ideaal. De recent toegevoegde toegangstrap vanuit het belevingscentrum 'het Moment' is er gekomen uit toeristische overwegingen. Hij wordt niet als erfgoedelement beschouwd, maar vergroot wel de toegankelijkheid tot het Mariapark en kan ook in de toekomst om die reden behouden blijven.

De poortruïne (grote toegang) kan hersteld worden volgens de oorspronkelijke configuratie van een poort langs de straatzijde met een cementrustieke zitbank en de nog bestaande ruïneuze pilaren aan de binnenzijde van het park. Voor de beschildering verwijzen we naar 3.1.3.

De imitatie houten palen achter de kleine toegang (het boompoortje) krijgen bij voorkeur een actieve invulling, bijvoorbeeld om een informatiepaneel over het Mariapark op te hangen.

3.2. Bijzondere voorschriften voor het beschermd onroerend goed

Voor elk beschermd onroerend goed geldt het actief en passief behoudsbeginsel. Dit betekent dat de zakelijkrechthouders en gebruikers het beschermd goed in goede staat moeten houden door de nodige instandhoudings-, beveiligings-, beheers-, herstellings- en onderhoudswerken uit te voeren en dat het verboden is om een beschermd onroerend goed te ontsieren, te beschadigen, te vernielen of de erfgoedwaarden ervan aan te tasten. Het betekent ook dat een zakelijkrechtshouder en gebruiker verplicht is het beschermd onroerend goed als een goed huisvader te beheren en het dus niet te verwaarlozen. Alle voorschriften voor de instandhouding en het onderhoud van het beschermd onroerend goed die van toepassing zijn op het beschermd goed zijn opgenomen in artikel 4 van het beschermingsbesluit.

In het Onroerenderfgoeddecreet en Onroerenderfgoedbesluit is een aantal algemene voorschriften voor de instandhouding en het onderhoud van beschermd onroerend erfgoed opgenomen, meer bepaald:

- het goed als een goede huisvader beheren en de nodige voorzorgsmaatregelen nemen tegen schade ten gevolge van brand, blikseminslag, diefstal, vandalisme, wind of water;
- de toestand van het goed regelmatig controleren;
- regulier onderhoud uitoefenen;
- onmiddellijk passende consolidatie- en beveiligingsmaatregelen nemen in geval van nood.

Om de erfgoedwaarden van het onroerend goed dat met dit besluit wordt beschermd in stand te houden legt het besluit een aantal bijkomende bijzondere voorschriften op. Deze zijn opgenomen in artikel 4 van het besluit.

3.3. Toelatingsplichtige handelingen voor het beschermd onroerend goed

Voor sommige werken aan het beschermd onroerend goed moet een toelating worden gevraagd. Sommige werken kunnen namelijk een negatief effect hebben op de erfgoedwaarden. Voor alle werken die stedenbouwkundig vergunningsplichtig zijn, of waarvoor een omgevingsvergunning, milieuvergunning of natuurvergunning nodig is, vraagt de vergunningverlenende overheid advies aan het agentschap Onroerend Erfgoed van de Vlaamse overheid.

Voor een aantal werken die niet vergunningsplichtig zijn, moeten de zakelijkrechthouders en gebruikers, voorafgaand aan de uitvoering van de werken, toelating vragen aan het agentschap Onroerend Erfgoed of aan de erkende onroerenderfgoedgemeente. Een overzicht van alle erkende onroerenderfgoedgemeenten is te vinden op www.onroerenderfgoed.be.

De werken waarvoor u toelating moet vragen zijn opgesomd in artikel 5 van het beschermingsbesluit.

Toelichting bij

- Lid 5° b) "het plaatsen of wijzigen van afsluitingen". De uitzondering voor schrikdraad ten behoeve van veekering is hier niet van toepassing omdat het hele Mariapark bebost is en geen graslanden telt. Daarom is deze uitzondering geschrapt.
- lid 5° d) Deze toelatingsplicht heeft betrekking in het algemeen op de totaliteit van de bomen, struiken, beplantingen, bloemperken en de vegetatie die van nature op landuinen voorkomt. Individuele beplantingen worden niet opgenomen in het beschermingsbesluit, noch in het (bos)beheerplan. Daarom wordt deze specificatie "die opgenomen zijn in het beschermingsbesluit of in een goedgekeurd beheersplan" geschrapt. In een goedgekeurd (geïntegreerd) beheerplan⁵⁵ kan overigens een vrijstelling worden verleend voor deze toelatingsplicht.
- Lid 5° e) omdat verharding van (onderdelen van) het Mariapark niet gewenst is, wordt de beperking "met een minimale gezamenlijke grondoppervlakte van 30 m²" hier geschrapt.

4. BRONNEN

Topokaart 1949-1970: Topografische kaart van België, tweede basiskaart, eerste uitgave, terreinopnames 1949-1969, schaal 1:25.000, originelen bij het Nationaal Geografisch Instituut, kaartblad 24-4 (1965).

Informatie Vlaanderen, Digitaal Hoogtemodel Vlaanderen II, DTM, raster, 1 m, afgeleid van [LiDAR](#)-hoogtegegevens, 2013-2015.

Archief Abdij Averbode, sectie I, nieuw archief, E1 afdeling aartsbroederschap.

Abdij Averbode, archief aartsbroederschap, map Doc.IX en fotoboek.

Archief Tondeleir, familie Heshof-Tondeleir Kontich: ontwerpen, aquarels en plannen, waaronder een plan van het Mariapark Averbode door Oct. Tondeleir van 27-6-1959. (met dank aan Glenn Geeraerts voor het bezorgen van het ingescande archiefmateriaal).

KADOC, tekeningenarchief Bressers-Blanchaert, nr. BE/942855/90/309: Averbode, devotieoord Onze-Lieve-Vrouw van 7 Weeën. Ontwerpen verschillende statien, 5 tekeningen op schaal, signatuur Adrien Bressers, 1950-1952.

KADOC, beeldarchief Bressers-Blanchaert, nr. [BE/942855/1867/25](#): Averbode, devotieoord Onze-Lieve-Vrouw van 7 Weeën. Staties, 14 foto's.

KADOC, atelierarchief Bressers-Blanchart in Maaltebrugge en in Gent, nr. [BE/942855/90/205](#): promotiedrukwerk van beeldhouwer Haenecour (Anderlecht).

Aartsbroederschap van Onze-Lieve-Vrouw van Het Heilig Hart 1936, 1938, 1950, 1952, 1955, 1960: *Bode van Onze-Lieve-Vrouw van het Heilig Hart: Uitgave tot bevordering van het Mariaal kerkelijk leven van hen die zich door Maria wensen te laten leiden naar Jezus' Hart, naar Jezus in de Eucharistie, de Bron van het leven*, jaargang 35, 344-345, 467-470; jaargang 37; jaargang 65, 76, 112; jaargang 67; jaargang 126, 125; jaargang 75, 13, 24, 88.

BERGHMANS A. 2014: Criterianota Mariagrotten, interne nota Agentschap Onroerend Erfgoed.

DE MAEYER J. (red.) 1988: *De Sint-Lucasscholen en de neogotiek 1862-1914*, Kadoc-studies 5, Leuven.

DENEFF R., WIJNANT J. 2007: Scherpenheuvel-Zichem (Averbode): Mariapark, *Historische tuinen en parken van Vlaanderen. Inventaris Vlaams-Brabant. Hageland - Noordoosten van Vlaams-Brabant. Aarschot, Begijnendijk, Bekkevoort, Boortmeerbeek, Diest, Haacht, Keerbergen, Rotselaar, Scherpenheuvel-Zichem, Tremelo*, M&L Cahier 14, Brussel, 261-263.

GEERAERTS G. 2011: *75 jaar Mariapark in Averbode. Huwelijk van volksdevotie en kunstbeton*, onuitgegeven rapport Heemkring Averbode vzw, Averbode.

GEERAERTS G. 2013-2014: *De rotseerders van Westmeerbeek. Een eeuw cementrustiek uit de Antwerpse Kempen, PorteFolly. Nieuwsbrief van de Donderberggroep*, nr. 39, 13-19; nr. 40, 3-8.

GEERAERTS G. 2016: Gewijde geschiedenis in beton: het Mariapark in Averbode (België), *PorteFolly. Nieuwsbrief van de Donderberggroep*, nr. 43, 31-37.

GEERAERTS G. 2017: De rocailleursfirma Tondeleir uit Oude God, *PorteFolly. Nieuwsbrief van de Donderberggroep*, nr. 45, 18-26.

GERITS T. 1965: Een brokje geschiedenis: Het dertigjarige bestaan van het Mariapark te Averbode, *Bode van Onze-Lieve-Vrouw van het Heilig Hart*, maart 1965, p. 165-169, april 1965 p. 184-185.

HIMPE K., VANNESTE P. 2020: Het Sint-Arnolduspark in Tiegem. Volkse devotie en wereldlijk amusement in een brondal, *M&L*, 39/4, 6-28.

GHEQUIERE R. & QUAGHEBEUR P. *Averbode, een uitgever apart (1877-2002)*, Averbode.

LEFEVRE P.F. 1939: *Averbode : een Kempische abdij : gids voor toeristen en bezoekers*, Averbode.

MEULENKAMP W. & DE NIJS P. 1998: *Buiten de kerk: processieparken, Lourdesgrotten en Calvariebergen in Nederland en België*, Cultuurcuriosa 3, S.I.

NUITTEN A. 2016: Cementrustiek, een internationaal verschijnsel, deel 1, *Portefolly. Nieuwsbrief van de Donderberggroep*, nr. 43.

- VERMEIREN R. 2000: Het archief van de ateliers Bressers en Blanchaert, *M&L*, 19, 6, nov.-dec. 2000.
- VERMEIREN R. 2017: 'Ten goede op de bres. Atelier- en familiearchief Bressers, [KADOC nieuwsbrief](#), 2017/02, 6-15.
- S.n. 1948: Het Mariapark te Averbode, oord van gebed en wonderbare schoonheid, *Het Nieuwsblad*, 6-5-1948, 4.
- S.n. 1950: *Bode van Onze-Lieve-Vrouw van het Heilig Hart*, jg. 65, p. 76, 112.
- S.n. 1952: *Bode van Onze-Lieve-Vrouw van het Heilig Hart*, jg. 67, p. 126.
- S.n. 1955: *Bode van Onze-Lieve-Vrouw van het Heilig Hart*, p. 125.
- S.n. 2019: [Minister komt stijlrijk ingericht Mariapark officieel openen](#), *Hola Hageland. Prikkelend nieuws uit het Hageland en de Merode*, 16 april 2019 (geraadpleegd op 11 september 2020).
- VAN ENDERT C. 2009: *Kapelletjes in Lommel. Historische achtergrond. Religieuze en sociale betekenis*, Publicaties van de vzw Erfgoed Lommel 21, Lommel, 131-136.
- VELTMAN J. 1950: Ontdekkingsreis in Averbode een fraai vakantieverblijf in bos en hei, *Gazet van Antwerpen*, 22-6-1950, 6.
- VERCAMMEN H. 1984: *Averbode parochie 1803-1983*, Averbode.
- VERMEIREN R. en BERGMANS A. 1993: [Inventaris van het neogotische tekeningenarchief Bressers-Blanchaert \(ca. 1860 - 1914\)](#), KADOC-inventaris 37, Leuven, inv.nr. KPL BR 595.

5. BIJLAGEN BIJ HET INHOUDELIJK DOSSIER

5.1. Omgevingsplan

5.2. Fotobijlage

De fotoregistratie van de fysieke toestand, gevoegd als bijlage bij het ministerieel besluit, bevat alle relevante foto's voor dit dossier. Er is geen afzonderlijke fotobijlage bij het dossier gevoegd.

5.3. Documentatie

De documentatie bij het inhoudelijk beschermingsdossier bevat bijkomend materiaal zoals kaarten, postkaarten, archieffoto's, bouwplannen, kadastralmutaties, hoogtemodellen, e.d. dat het dossier verder onderbouwt of illustreert.